Cumhuriyet Devri Eğitim Politikalarına ABD Etkisi (1939-1980)

American Influence on the Education Policies, 1939-1980

Halil İbrahim Çelik*

Öz

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından itibaren eğitim sisteminde ve uygulamalarında modernleşme çalışmaları, Batı ülkelerinin eğitim sistemlerini örnek alarak geliştirilmeye çalışılmıştır. Eğitim sistemi yeniden kurulurken Amerika Birleşik Devletleri eğitim sistemi ve Amerikalı eğitim uzmanlarının görüşleri, Türk eğitimciler tarafından incelenmiştir. Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde diğer batı ülkeleriyle birlikte ABD'li eğitim uzmanları, Türkiye'de görevlendirilmiştir. Aynı dönemde ikili anlaşmaların sağladığı burs imkanlarıyla Türk öğrenciler eğitim, eğitimciler ise tecrübe ve bilgilerini artırmak için ABD'ye gönderilmiştir. Bu çalışmaların bir sonucu olarak Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarında Amerika eğitim düşüncesi ve sisteminin etkisi gelişmiştir. Türkiye ile ABD eğitim sistemi, iki ülkenin devlet şeklindeki farklılık nedeniyle (üniter yapı-federal yapı), farklı yapılanmıştır. Buna karşın iki ülke eğitim felsefesi, eğitim müfredatı ve yetiştirilmesi hedeflenen insan tipi bakımından benzeşmiştir. 1948-1950 yılları arasında Millî Eğitim Bakanı olarak görev yapan Hasan Tahsin Banguoğlu'nun ifadesiyle Türk eğitim politikası, 1939 sonrasında maddeci bir görüşün hâkim olduğu *Amerikanizme* uyarak keyfiyet buhranına sürüklenmiştir. Cumhuriyet devri Türk eğitim politikası, siyasi süreçler ve Türk modernleşmesi düşüncesinin bir sonucu olarak siyasi ittifak kurduğu ABD'den etkilenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Eğitim, Fulbright Burs Programı, Robert Koleji, Mili Eğitim Şûrası.*

Abstract

Since the early years of the Republic of Turkey, modernisation efforts in the education system and practices have been tried to be developed by taking the education systems of Western countries as an example. While re-establishing the education system, the education system of the United States of America (USA) and the opinions of American education experts were analysed by Turkish educators. During the Ottoman and Republican periods, education experts from the USA were assigned to Turkey along with other western countries. In the same period, thanks to the scholarship opportunities provided by bilateral agreements, Turkish students were sent to the USA for education, and teachers and professors were sent to the USA to increase their experience and knowledge. As a result of these developments, the influence of the American educational thought and system on the Turkish educational policies has increased. The Turkish education system and the US education system are structured differently due to the difference in the state structures of the two countries (unitary structure-federal structure). On the other hand, the two countries are similar in terms of educational philosophy, curriculum and the type of people they aim to raise.

* Öğr. Gör. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, halilibrahimcelik42@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5500-4226.

Geliş Tarihi: 28.03.2023 | Kabul Tarihi: 29.04.2023

As Hasan Tahsin Banguoğlu, the Minister of National Education from 1948 to 1950, has stated Turkish education policy was dragged into a crisis of arbitrariness after 1939 by conforming to *Americanism*, which was dominated by a materialist view. As a result of political processes and the Turkish modernisation, Turkish education policy in the Republican era was influenced by the USA, an ally of Turkey.

Keywords: *Education, Fulbright Scholarship Program, Robert College, National Education Council.*

Extended Abstract

Since the early years of the Republic of Turkey, modernisation efforts in the education system and practices have been tried to be developed by taking the education systems of Western countries as an example. While re-establishing the education system, the education system of the United States of America (USA) and the opinions of American education experts were analysed by Turkish educators. During the Ottoman and Republican periods, education experts from the USA were assigned to Turkey along with other western countries. In the same period, thanks to the scholarship opportunities provided by bilateral agreements, Turkish students were sent to the USA for education, and teachers and professors were sent to the USA to increase their experience and knowledge. As a result of these developments, the influence of the American educational thought and system on the Turkish educational policies has increased.

The change in the world political conjuncture after the Second World War increased the US influence in Turkish foreign policy. In this period when the full alliance process of Turkey-US relations began, Turkey benefited from the Marshall Aid programmes as one of the countries where the Truman Doctrine was implemented. After World War II, the United States signed aid and cooperation agreements with Turkey in the fields of defence, economy, agriculture, health, education, culture, etc. With these agreements, the cooperation opportunities established in the fields of education and culture were hardly affected by the political crises between the two countries and the cooperation continued uninterruptedly.

During the period of full alliance between the Republic of Turkey and the USA, scholarships from American educational foundations provided Turkish students and educators with the opportunity to study in the USA. The same foundations supported the education and counselling activities of US education experts and faculty members in Turkey. Since 1923, the Ministry of National Education of the Republic of Turkey has organised National Education Councils to plan the future of education. In these councils, the opinions of experts invited from the United States of America were utilised. The decisions of the councils influenced the restructuring of the Turkish education system with the contribution of the opinions of US experts.

During the reconstruction period of the Ottoman Empire, American Missionary Schools started to be opened in Turkey. The American Missionary Schools, whose number reached 400 in the early 1900s and decreased after 1925, influenced educational policies in terms of setting an example for Turkish schools and through the students they trained.

Since 1950, Turkey's relations with the USA and NATO have increased. In order to maintain and develop these relations, the need for human resources with foreign language skills emerged. In order to train this human resource and to prepare students for the Middle East Technical University, Maarif Colleges were opened in 10 cities. These schools, with their educational programmes and American educators, contributed to the upbringing of selected Turkish children in harmony with universal culture.

On 22 September 1961, US President John Kennedy launched the Peace Corps project based on the principle of good Americans helping the world in order to improve the image of the USA

in the world. The Peace Corps project, which was put into practice in Turkey along with other member countries of the Western bloc, was especially assigned to educators. Within the scope of the project, American educators, whose salaries were paid by the USA, were employed. These officials worked to popularise America in Turkey and to raise people who embraced American ideals. Both the implementation and the success of this project in Turkey have been discussed.

The new process that developed as a result of the Second World War also affected Turkish higher education institutions. Joining the liberal Western alliance, Turkey organised its higher education system according to the new policies and the University Law was amended in 1946. With this amendment, both new universities were established and autonomy was granted to universities. In the new period, US educational foundations started to increase their scientific and financial support to Turkish universities. The financial support of US foundations such as Fulbright, Dwight David Eisenhower, Ford and Rockefeller to Istanbul, Ankara, Istanbul Technical and Middle East Technical Universities strengthened. The Middle East Technical University, Erzurum Atatürk University and Ege University, which were established after this date, were structured under the supervision of American faculty members, following the example of US universities.

The period from the Second World War until the dissolution of the Union of Soviet Socialist Republics is called the Cold War period. During this period, the United States provided military and economic aid to countries including Turkey in order to prevent Soviet expansion. These aids aimed to serve the protection of American interests. In order for the effect of the aid to be long-lasting, the United States paid special attention to education and cultural exchanges.

The Turkish education system and the US education system are structured differently due to the difference in the state structures of the two countries (unitary structure-federal structure). On the other hand, the two countries are similar in terms of educational philosophy, curriculum and the type of people they aim to raise. As Hasan Tahsin Banguoğlu, the Minister of National Education from 1948 to 1950, has stated Turkish education policy was dragged into a crisis of arbitrariness after 1939 by conforming to *Americanism*, which was dominated by a materialist view. As a result of political processes and the Turkish modernisation, Turkish education policy in the Republican era was influenced by the USA, an ally of Turkey.

Giriş

Türkiye, XVIII. yüzyıldan günümüze yaşadığı buhranların sebepleri ve çözüm kaynağını, eğitim ve kültür sahasında aramaktadır. XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Batı medeniyetini örnek almayı alternatifsiz bir yöntem olarak benimseyen Türkiye, eğitimi Batılılaşmanın etkin bir aracı olarak değerlendirmiştir. Türk devletinin yeniden yapılanma çalışmalarında eğitim, Batılılaşma[1] sürecini hem etkilemiş hem de bu süreçteki gelişmelerden etkilenmiştir. XIX. yüzyıldan günümüze Türkiye'de eğitim politikalarında modernleşme süreci, batılı devletlerin etkisinde gelişmiş, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu süreçte, ABD etkisi artmıştır. 1783 yılında İngiltere'den bağımsızlığını kazanan Amerika Birleşik Devletleri'nin eski dünya kıtaları ile ilişkileri, öncelikle ticari faaliyetlerle başlamıştır. Bu ticari ilişkilerde yerel partnerler oluşturmak isteyen ABD, Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan Hristiyan azınlıkları, siyasi ve ticari hedefleri ekseninde eğitmek için okullar açmıştır (Kieser, 2005, s. 393). Böylece iki devlet arasında ilişkilerde

1 XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde devleti gerilemekten kurtarmak hedefine yönelik yeniden yapılanma süreci (ıslahat/reform) ve Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaşlaşma, modernleşme sürecinde Batı ülkeleri örnek alındığı ve Batılı uzmanlardan yararlanıldığı için makalede Batılılaşma terimi kullanılmıştır.

eğitim önemli bir başlık oluşturmuştur. ABD, Türk topraklarında bu dönemde 500'den fazla okul açmıştır (Erken, 2020, s. 12). Bu okullar içerisinde, Amerikalı zengin iş adamı Mr. Christopher Rhinelander Robert'in bağışı ile Dr. Cyrus Hamlin tarafından kurulan Robert Koleji'nin önemli bir yeri vardır. Bu okul, diğer yabancı okullarla birlikte, Osmanlı maarifinin başarılı olamadığı sanat, ticaret ve pratik bilgilerin öğretilmesinde başarılı olmuştur (Berkes, 2002, s. 243).

II. Abdülhamid dönemi Osmanlı sadrazamlarından Küçük Said Paşa, padişaha ülkenin durumu ve çözüm önerilerine ilişkin raporlar (layiha) sunmuştur. Bu raporlarda, eğitim sistemi ve mekteplerin, Amerika eğitim sistemi ve mektepleri ile karşılaştırmalarını yapan Küçük Said Paşa, II. Abdülhamid'e eğitimin kademelendirilmesi, yükseköğretim sistemi ve askeri mekteplerde, Avrupa ile Amerikan eğitiminin de örnek alınmasını önermiştir (Said Paşa, 1328, s. 531). Amerika Birleşik Devletleri New York şehrindeki en eski yüksek öğrenim kurumu olan Columbia Üniversitesi, 1910 yılında Osmanlı Maarif Nezaretine, Hariciye Nezareti aracılığı ile on yıl boyunca her yıl, üç Osmanlı vatandaşının ABD'deki eğitim masraflarını karşılayabileceğini bildirmiştir. Bu kararı olumlu karşılayan Maarif Nezareti, yapılan seçme sınavı sonucunda Ahmet Emin (Yalman), Ahmet Şükrü (Esmer) ve Nikola Agnidi'den oluşan üç öğrenciyi, Amerika'ya eğitime göndermiştir (Ergün, 1996, s. 538). Bu gelişme, Türkiye-ABD eğitim ilişkilerinde önemli bir başlangıcı ifade ediyordu. Bu ilişkiler, Türkiye Cumhuriyeti döneminde de sürdürülmüştür. 2022 yılında yapılan bir incelemeye göre Türk öğrencilerin yurt dışı eğitimde en çok tercih ülke ABD olmuştur. 2022 yılında yurt dışında eğitim almayı tercih eden her 100 öğrenciden 39'u Amerikan eğitim kurumlarını tercih etmiştir (Demirci, 2020, s. 407).

Türkiye Cumhuriyeti-ABD ilişkileri, 1947 öncesi ve 1947 sonrası olmak üzere iki kısımda incelenmektedir (Armaoğlu, 2017, s. 11). 1919-1946 dönemini kapsayan birinci dönemde Türkiye, ABD'nin siyasi desteğini almaya çalışmıştır. 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra, Anadolu'da İtilaf Devletlerinin işgalleri başlamıştı. Bu dönemde İstanbul'da kurulan Wilson Prensipleri Cemiyeti çatısı altında örgütlenen, aralarında Halide Edip (Adıvar), Celalettin Muhtar, Ali Kemal, Hüseyin Hulusi, Refik Halit gibi isimlerin de bulunduğu gazeteci, yazar ve siyasetçiler; Türkiye'nin parçalanma ve işgallerden korunması için Amerikan manda yönetimi kurulmasının tek çıkar yol olduğunu savunuyorlardı. Wilson Prensiplerine (Fourteen Points) göre, *güvence altında egemenlik* umudu taşıyorlardı (Zürcher, 2000, s. 213; Çalışlar, 2010, s. 163). Diğer yandan Millî Mücadele dönemi boyunca Amiral Bristol Heyeti, King-Crane Heyeti, General Harbord Heyeti ve Amerikan Yakın Doğu Yardım Heyetleri, Anadolu'ya gelerek askeri, ekonomik ve insani yardım konularında çalışmalar yapmışlardır. Anadolu'da incelemeler yapan King-Crane Komisyonu ve General Harbord Komisyonu, ABD mandasını da değerlendiren bir rapor hazırlamıştır. Ancak manda fikri, Türk milletinin gösterdiği direnç nedeni ile uygulanabilir bulunmamıştır (Ayışığı, 2004, s. 103). Amerikan Yakın Doğu Yardım Heyetleri (American Near East Relief Commission), Anadolu'da iaşe ve ayni yardımların yanında yetimlerin eğitimine yönelik çalışmalar da yapmıştır (Ayışığı, 2004, s. 113; Kieser, 2005, s. 492). Millî Mücadele döneminde Anadolu'ya gelen ABD'li heyetlerin çalışmaları ve manda tartışmalarında, Halide Edip Hanım'ın önemli rol oynadığı bilinmektedir (Çalışlar, 2010, s. 177). Millî

Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasından sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi, Lozan Anlaşması'nda ABD desteğini alabilmek için Orta ve Doğu Anadolu'da tren işletme ve petrol çıkarma imtiyazını içine alan Chester imtiyazlarını kabul etmiştir (Karpat, 2010, s. 174; Şener, 2022, s. 109). Bu çabalara ve Lozan Antlaşması'nda ABD heyeti içerisinde yer alan Amiral Bristol'un Türkiye lehine yaklaşımlarına karşın Türkiye-ABD ilişkileri, 1927 yılında normalleşebilmiştir (Oba, 2021, s. 292). Türkiye ile ABD arasında Lozan Konferansı'nda imzalanan genel anlaşma, ABD Senatosu tarafından onaylanmamıştı. Şubat 1927 tarihinde imzalanan *modus vivendi* ile iki ülke arasında diplomatik ilişkiler başlamış ve Joseph C. Crew, ilk ABD büyükelçisi olarak Ankara'ya atanmıştır (Armaoğlu, 2017, s. 13; Bulut, 2020, s. 78).

Türkiye'de eğitim vermekte olan yabancı okulların işleyişi ile ilgili, 1926 yılında düzenleme yapılmak istenmiştir. Bu amaçla hazırlanan tamimde, yabancı okullardaki eğitimin millî düşünceye aykırı olmamasına yönelik hükümler yer almaktadır. Özellikle Türkçe, Tarih ve Coğrafya derslerini Türk öğretmenlerin vermesi, okul kayıtlarının Türkçe tutulması, ana okulu ve ilkokullara Türk öğrencilerin kaydedilmemesi, okullara Türk reisicumhurunun fotoğrafının asılması gibi hususlar düzenlenmeye çalışılmıştır. Bu dönemde sadece İstanbul'da, farklı kademelerde olmak üzere 31 yabancı eğitim kurumu bulunmaktadır. Bunlardan üçü ABD okullarıdır (Ergin, 1977, s. 2089). Türkiye'deki yabancı okulları millîleştirme çalışmaları devem ederken 1928 yılında, Bursa Amerikan Kız Koleji'nde eğitim alan üç Müslüman kız öğrencinin Hristiyanlığı kabul etmesi, Türkiye'de manevi buhran olduğuna ilişkin bir tartışma başlamıştır. Bu olay sonrasında, Bursa'daki okulda görevli öğretmenler, öğrencileri kendi dinlerinden başka dinlerde ibadete teşvik edilmesine ilişkin nizamnameyi çiğnedikleri için tutuklanmış, çok sayıda veli, çocuklarını okuldan almıştır. Bu gelişmelere karşın Amerikan Kolejleri, Türk öğrenci okutmaya devam etmiştir. 1927 yılında Türkiye'deki Amerikan kolejlerinde, 13.400 öğrenci eğitim görüyordu. 1928 yılında ise bu sayı 11.100'e düşmüştür. Bu okulların Türk ebeveynler tarafından tercih edilme sebebi, öğrencilere servet kazanmayı öğrettiklerine yönelik inançtır (Karpat, 2010, s. 147; Bulut, 2020, s. 145). Bu durum, Millî Mücadele döneminde 3 Ocak 1922 tarihinde TBMM Hükümeti Dahiliye Vekaletine Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilen, Anadolu'da misyoner faaliyetlerinin engellenmesine yönelik muhtıranın uygulanamadığını göstermektedir (Oba, 2021, s. 78).

Türkiye-ABD ilişkileri, II. Dünya Savaşı sürecine kadar ekonomik ve Türkiye'deki Amerikan okulları merkezli düşük yoğunluklu siyasi ilişkiler olarak devam etmiştir. 1939 yılından sonra gelişen yeni siyasi durum, iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin yapısını değiştirmiştir. 1943 yılında Sovyetler Birliği, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesini teklif etmiştir. Bu gelişme üzerine ABD Başkanı Roosevelt, İsmet İnönü'ye, Sovyetler ile anlaşmaya varması tavsiyesinde bulunmuştur. Roosevelt, *biz üç bin mil uzaktayız. Ruslarla bir şekilde anlaşın* demiştir (Karpat, 2020, s. 80). Ancak bu gelişmeden kısa bir süre sonra, ABD'nin dünya politikası değişmeye başlayacaktır. ABD, dünyada Sovyet yayılmasını önlemek üzere Truman Doktrinini uygulamaya koyacaktır. Yeni politikanın yansıması olarak, Türkiye ile ABD arasında ilk yardım anlaşması 23 Şubat 1945 tarihinde imzalanmıştır (Tunçkanat, 2019, s. 265). 1947 yılında Truman doktrinini kabul eden CHP hükümeti, Türkiye'nin yeni siyasi yönünü

belirlemiş oluyordu. II. Dünya Savaşı sonrasında iki kutba ayrılan dünyada, coğrafi konumu nedeniyle tarafsız kalması mümkün olmayan Türkiye, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığını korumak için, Batı ile ittifak kurarak Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (North Atlantic Treaty Organization-NATO) ve Merkezi Antlaşma Teşkilatı'na (Central Treaty Organization- CENTO) katılmıştır (Karpat, 2020, s. 79). Böylece Türkiye-ABD ilişkilerinde, yeni dönem başlamış oldu. 1947-1990 arasını kapsayan yeni dönemimin, 1947-1964 aralığı *tam ittifak* dönemidir (Armaoğlu, 2017, s. 14). Türkiye ile ABD arasında kader ve ideal ortaklığı düşüncesi güçlenmiştir (Adıvar, 2009, s. 274). Bu süreç, Türkiye'nin çok partili hayata geçmesi ve demokratikleşmesine de katkı sağlamıştır. San Francisco Konferansına kurucu üye olarak katılan Türkiye, Birleşmiş Milletler anlaşmasını imzalayarak demokratik yönetime geçmek için Batı blokuna söz vermiştir (Zürcher, 2000, s. 302). Truman Doktrininin uygulanmaya başlandığı bu dönemde, ABD Kongresi, Truman Doktrini kapsamında Türkiye'de demokrasi ve hürriyeti korumak için yardım yapılmasına ilişkin yasa tasarısını kabul etmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, *Associated Press* muhabirine verdiği demeçte ABD yardımının, demokrasiyi savunmak için iyi bir adım olduğunu, Türkiye-ABD ilişkilerini geliştireceğini ifade etmiştir (Karpat, 2010, s. 276). Türkiye'nin 1947 yılında hazırladığı *Türk Kalkınma Planı,* Dünya Bankası adına Türkiye'de ekonomik kalkınma olanakları ve Amerikan yardımının nasıl verilmesi gerektiğine ilişkin rapor hazırlayan sanayici Max Thornburg'un tavsiyeleri ile uyumluydu (Zürcher, 2000, s. 314). Bu siyasi süreçte, Cumhuriyet Halk Fırkasından ayrılan *Dörtlü Takrir* tarafından kurulan Demokrat Parti, iktidara geldi. Demokrat Parti'nin popüler ismi, Türk siyasetinde etkili bir figür ve başbakan olan Adnan Menderes; zengin, toprak sahibi bir ailenin çocuğu olarak 1899'da Aydın'da doğmuş, İzmir Kızılçullu Amerikan Koleji'nde (American Collegiate Institute) eğitim almıştı. 1930'da Aydın milletvekili olan Adnan Menderes, Türk-Amerikan ilişkilerin gelişiminde önemli bir role sahipti (Karpat, 2010, s. 486). Demokrat Parti yöneticileri, Amerikan raporları ve tavsiyelerini, Cumhuriyet Halk Partisi'nden daha iyi kavramışlardı (Zürcher, 2000, s. 326). Bu nedenle, Demokrat Parti iktidarında Türkiye-ABD yakınlaşması, yeni bir evreye girdi. 2. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile 3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar arasında Cumhuriyet değerlerine bağlılık bakımından fark bulunmamakla birlikte Demokrat Parti, ABD ile jeopolitik ve kültürel bütünleşmeye daha yatkın davranmıştır (Erken, 2020, s. 19). Bu dönemde Türkiye, bölgesel politikalarda Amerika Birleşik Devletleri'yle birlikte hareket etmiştir. 1949 yılında Fransa ve ABD ile Filistin Uzlaştırma Kurulu'nda yer alan Türkiye, Arap ülkeleri ile sorun yaşamıştır. 18 Şubat 1952 tarihinde NATO'ya üye olan Türkiye, ABD'nin *dümen suyunda* tam ittifak siyasetini sürdürmüştür (Armaoğlu, 2017, s. 15; Şener, 2022, s. 113). ABD'nin gözlemci üye olduğu Bağdat Paktı Irak, Pakistan, İran ve Türkiye tarafından kurulmuştur. Balkanlarda ise Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında ABD tarafından bölgesel ittifak kurulması teşvik edilmiştir (Zürcher, 2000, s. 343). 1960 darbesinden hemen sonra yeni yönetim, Türkiye'nin NATO'ya bağlılığını teyit etmiş ve Cemal Gürsel, Robert Kolejini ziyaret eden ilk Türkiye Cumhurbaşkanı olmuştur (Erken, 2020, s. 21; Akaş, 2017, s. 470).

1964 Kıbrıs Krizi ve krizin bir yansıması olan *Johnson Mektubu,* ittifakta önemli bir kırılma noktasıdır. Kıbrıs sorunu ve ABD'nin Kıbrıs konusunda Yunan yanlısı politikaları, Türkiye-ABD ilişkilerinde güven bunalımına ve Türk kamuoyunda ABD karşıtlığının

güçlenmesine neden olmuştur (Armaoğlu, 2017, s. 17; Tunçkanat, 2019, s. 267). 1967 Arap-İsrail Savaşı sırasında Türk kamuoyunda, ABD'nin İsrail'i desteklemesinden kaynaklanan ABD karşıtı kampanyalar düzenlenmiş, öğrenci gösterileri yapılmıştır. Buna karşın hükümet ve muhalefet partileri, ABD ile ittifak ve NATO üyeliğinin devamı politikalarını sürdürmüştür (Karpat, 2020, s. 173). ABD Altıncı Filosunun, 1968 ve 1969'da Türkiye ziyaretleri sırasında solcu grupların protestolarına karşın devlet yönetimi ve kominizim karşıtı gruplar, bu ziyaretleri Sovyet Rusya tehdidini dikkate alarak memnuniyetle karşılamışlardır (Zürcher, 2000, s. 375). Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, Amerikalıların Türkiye'den kovulmasını ve iki devlet arasındaki anlaşmaların iptal edilmesini talep etmiştir (Karpat, 2020, s. 186). ABD'ye yönelik eleştirilerin arttığı bu dönem Türkiye'de, 20.000 Amerikan vatandaşı görev yapıyordu (Erken, 2020, s. 23). XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan darbeler sürecinde Türkiye'ye ABD etkisi ve desteği, sürekli tartışma konusu olmuştur. Ermeni diasporasının uluslararası kamuoyunda Türkiye karşıtı propagandası ve Amerikan Kongresi'nin Asala gibi terör örgütlerine destek vermesi, siyasi ilişkilerde krizlere neden olurken, eğitim ve kültür ilişkileri bu süreçlerden etkilenmemiştir (Armaoğlu, 2017, s. 18). Darbe hükümetlerinin, ABD politikalarına uyumlu kararlarının -haşhaş ekimi yasağı, Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüşü vb. -darbelerde ABD etkisini daha görünür hale getirdiği iddia edilmiştir. 1980 Askeri Darbesi sonrasında uluslararası ilişkilerde Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri'ne daha sıkı bağlanmıştır (Zürcher, 2000, s. 400). 1970-1980 döneminde Türk siyasetinde etkin ve belirleyici konumdaki siyasetçilerden Süleyman Demirel, Eisenhower Bursu ile eğitim almış ve ABD'li şirketlerde görev yapmıştır. Bülent Ecevit ise, eğitim yaşamında Rockefeller Burslarından yararlanmıştır.

Türkiye eğitim politikalarında, ABD etkisini inceleyen bu çalışmanın kapsadığı dönemde NATO üyeliği dışında Türkiye ile ABD arasında; 1945-1950 yıllarında 3, 1950-1960 arasında 31 ve 1960 sonrası 22 olmak üzere toplam 56 ayrı anlaşma imzalanmıştır (Karpat, 2020, s. 398). ABD kültürünü dünyaya ihraç etme stratejisinin başlatıldığı ve ABD'nin eğitim kültür araçları yoluyla dünya hegemonyası kurmayı hedeflediği bu dönemde, Türk Amerikan Eğitim ve Kültür İş birliği Anlaşması (Fulbright Programı) ile Türkiye, 27 Aralık 1949 tarihinden itibaren bu stratejiye dahil edilmiştir (Çelik, 2021). Türkiye'de eğitim, sadece eğitimcilere ya da eğitim bakanlığına bırakılmayacak kadar önemli görülmektedir. Eğitim, tüm toplumun işi olarak görülmüş ve modernleşme döneminde millî sınırların ötesinde evrensel bir nitelik kazanmıştır. Türkiye'nin CHP iktidarının son döneminde gelişmeye başlayan, 1950 sonrası Demokrat Parti iktidarı döneminde ivme kazanan ABD ile eğitim ilişkilerine, Demokrat Parti Millî Eğitim Bakanı Celal Yardımcı'nın önemli katkıları olmuştur (Gündüz, 2019, s. 80). Celal Yardımcı'nın Millî Eğitim Bakanı olarak atanmasını değerlendiren CHP dönemi Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel, yeni bakana çalışmalarında aceleci davranmamasını ve eğitim düzenlemelerinde Amerikalı uzmanlardan yararlanmasını tavsiye etmiştir. Türk siyasi yaşamında iki siyasi rakip parti Millî Eğitim Bakanlarının, Amerikalı uzmanlar konusunda benzer yaklaşımlara sahip olmaları önemli görülmelidir (Gündüz, 2019, s. 83).

XX. yüzyıldan itibaren dünyada genelde Batı, özelde ise ABD hegemonyasının güçlenmesi, sadece askeri güç ile mümkün olmamıştır. Askeri gücü destekleyen teknoloji ve sosyal bilimler alanındaki gelişmelerle, dünyanın geri kalanını etkilenmesi mümkün olmuştur. Günümüzde Batı Medeniyetinin dünyadaki üstünlüğü, Avrupa'nın genel kabulünün aksine beyaz Avrupalı insanın, ırk ve biyolojik üstünlüğü sayesinde değildir (Morris, 2014, s. 644). Esasen böyle bir üstünlük iddiasının ilmî gerçekliğinin de ispat edilmesi mümkün değildir. Batının dünyayı yönetme başarısı, teknolojik gelişmesini, kültürünü yaymak ve dünyanın geri kalanını bu yolla sömürmesi ile ilişkilidir Burada Batı Medeniyetini, siyasi yapılar ve devletler üstü bir bütün olarak değerlendirmek gerekmektedir (Adıvar, 2009, s. 21). Batı kavramı, yön ya da Avrupa tanımı dışında modern düşünce sistematiğini ifade etmektedir (Safa, 2022-b, s. 96).

Cumhuriyet döneminde eğitim politikalarına ABD etkisi başlığının, Cumhuriyetin 100. yılı çalışmalarında yer almasında, Millî Eğitim Bakanlığı Müsteşarı Nejat Birinci'nin, ABD'nin sadece ekonomik değil, eğitim sistemini de içine alan ve Türkiye'nin dışında kalamayacağı ve kalmaması gerektiğini düşündüğü gücü ifade etmesinin etkisi bulunmaktadır (Birinci, 2010, s. 2). Çalışma, 1939-1980 aralığını esas almaktadır. II. Dünya Savaşı süreci ve sonrası Türk dış politikasında ve buna bağlı olarak eğitim-kültür alanlarında yeni bir dönemin başlangıcı olarak değerlendirilmiştir. 12 Eylül 1980 askeri darbesi, toplumun bütün kurumları ile yeniden yapılandırılmasını amaçlayan bir değişim noktası olarak belirlenmiştir (Kafadar, 2007, s. 355). Çalışma, II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye-ABD eğitim iş birliği süreçleri ve bu ilişkilerin Türk eğitim sistemine etkisini değerlendirmektedir. Değerlendirme esas olarak birbiriyle bağlantılı olan eğitim bursları ve öğrenci değişimi, ABD'li uzmanların Türkiye'deki görevleri ve faaliyetleri, Millî Eğitim Şuralarında ABD etkileri ve üniversite reformu başlıklarında ele alınmıştır. Makalede, 2021 yılında basılan *Türkiye-ABD ilişkilerinin Eğitim Boyutu ve Fulbright Programı* isimli kitabın yayınlanmasından sonra ulaşılan kaynaklar ile Covid-19 pandemi döneminde online erişime açılan daha önce ulaşılamamış belgelerden yararlanılmıştır.

1. Cumhuriyet Devri Eğitim Politikalarında ABD Etkisinin Araçları

Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı tarafından koordine edilen Türk eğitim sistemi, 1923-1980 yılları aralığında eğitim-kültür iş birliği anlaşmaları hükümlerine göre gerçekleştirilen öğretim üyesi, öğretmen ve öğrenci mübadeleleri, Amerikalı uzmanların Türkiye'de eğitim planlamalarında görev yapması, Türk eğitimcilerin ABD'de eğitimleri vasıtalarıyla ABD eğitim felsefe ve uygulamalarından etkilenmiştir. Bu etkilenme süreci, işin doğası gereği bütüncül bir etki değildir. Türk eğitim politikalarında ABD etkisi, Türk eğitimci ve devlet adamlarının prizmasında kırılarak, elbette başka etkilerle birlikte değerlendirilmelidir. Cumhuriyet devri eğitim politikalarına etki eden araçlar, başlıklar halinde incelenmiştir.

1.1. Eğitim-Kültür İş birliği Anlaşmaları ve Eğitim Bursları

1910 yılında Columbia Üniversitesi'ne gönderilen üç Osmanlı vatandaşı talebe ile başlayan Türk vatandaşlarının ABD'de eğitim alma süreci, XX. yüzyıl boyunca gelişip sistemleşerek devam etmiştir. Burs imkanları ve ikili anlaşmalar, eğitim alanında

yakınlaşma ve etkileşimi artırmıştır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı öğrencilere, ABD hükümeti tarafından doğrudan ya da eğitim vakıfları aracılığı ile lisans, yüksek lisans, doktora ve post doktora seviyesinde burs imkanları sağlanmasının yaygın ve kapsamlı beş uygulaması bulunmaktadır. Bunlar Fulbright Bursu, Dwight David Eisenhower Bursu, Ford Vakfı Bursu, Milletlerarası İş Birliği İdaresi (ICA) ve Rockefeller Bursudur.

ABD Arkansas Senatörü ve Arkansas Üniversitesi eski rektörü J. William Fulbright tarafından, uluslararası eğitim ve kültür iş birliğini desteklemek amacı ile öğrenci, öğretmen, uzman ve öğretim üyesi mübadele programı hazırlanmıştır (Gagnon, 2019, s. 48). Bu program, ABD ile diğer ülkeler arasında karşılıklı öğrenci, akademisyen ve yönetici değişimini kapsayan eğitim ve tecrübe paylaşımı programıdır. William Fulbright tarafından kanun teklifi hazırlandığı ve uygulaması sürdürüldüğü için program, kamuoyunda Fulbright Burs Programı olarak isimlendirilmiştir (Çelik, 2021). Senatör Fulbright eğitimin insan ve toplum yaşamını dönüştürücü gücünü kullanarak Amerika'nın hedeflerini gerçekleştirmek için öğrenci ve eğitimci değişim programını hazırlamıştır (Lebovic, 2019, s. 135). Fulbright Burs Programına Türkiye, ABD ile 27 Aralık 1949 tarihinde imzalanan eğitim kültür iş birliği anlaşmasının 13 Mart 1950 tarihli 5596 sayılı yasa Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanması ile katılmıştır (Resmi Gazete, 18 Mart 1950, S. 7460, 1950). Uluslararası ve ikili anlaşmalara göre belirlenmiş bir program çerçevesinde yürürlükte bulunan Fulbright Burs Programı, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı öğrencilere yüksek lisans, doktora ve iş hayatında gelişimi kapsayan yapısı ile ABD Eğitim Burslarının en prestijlisi ve *Amiral Gemisi* olarak nitelendirilmektedir (Meyer, 1963, s. 67).

Fulbright Burs Programının, çift taraflı olması, ikili anlaşmaya dayanması ve çok uluslu yapısı nedeni ile çarpan etkisi daha yüksektir. Türkiye-ABD arasındaki ikili anlaşmayla yürürlüğe giren ve Türkiye'de bir komisyon tarafından yönetilen Fulbright burs programı, Amerikan düşüncesine uyumlu, toplumlar ve kültürler arasındaki önyargıları yıkan, dünya barışını sağlayacak dünya vatandaşı yetiştirme hedefi ile dünyada 165 ülkede çalışmalarını sürdürmektedir (The Policies of the J. William Fulbright Foreign Scholarship Board, 2016). Fulbright Burs Programı, ABD'nin II. Dünya Savaşı sonrası dış politika öncelikleri olan evrensellik, rasyonel siyasi davranış, yapıcılık, barış içinde bir arada yaşama düşüncelerinin eğitim yolu ile gerçekleştirilmesini hedeflemektedir (Fulbright, 1966, s. 5). Bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi, ABD'nin dünyanın geri kalanını modernleştirmek için onlara eğitim ve kültür alanlarında rehberlik etmesi ile mümkün olacaktır (The Papers of President John F. Kennedy, 1963; King, 2021). Fulbright Burs Programı kapsamında eğitim alan bursiyerlerin mezuniyet sonrası çalışmaları, programın hedeflerine uygunluk ve amaçların gerçekleşmesi bakımdan düzenli raporlar yolu ile takip edilmektedir (Evaluation Report, 2017).

Fulbright Burs programı ile 1949-1990 döneminde 6.500 Türk öğrenci ve öğretim elemanı ABD'de eğitim almış, 510 ABD'li akademisyen, Türk üniversitelerinde ders vermiş ya da bakanlıklarda uzman olarak görev yapmıştır. Fulbright Burs Programı'nın dünya ve Türkiye'deki çalışmaları *Türkiye-ABD İlişkilerinin Eğitim Boyutu ve Fulbright Programı* isimli kitapta incelenmiştir. Milletlerarası ikili anlaşmaların, güçlü olanın yararına işlediği düşünülmektedir. ABD'nin Türkiye ile imzaladığı ve halen uygulanmakta

olan Fulbright Burs Programı da bu kapsamda değerlendirilmiştir (Tunçkanat, 2019, s. 32). Türkiye'de Fulbright Burs Programının eğitim politikalarına etkisini değerlendirmek için bursiyer Türk vatandaşlarının Türk eğitim sistemi içindeki yeriyle birlikte, ABD vatandaşı bursiyerlerin Türkiye'deki çalışmaları ve programın uygulandığı üçüncü ülke vatandaşlarının Türkiye ile ilgili çalışmalarını birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Uluslararası eğitim iş birliği çalışmaları, bir bütün olarak birbirini etkileyen ve uzun dönemde birbirini besleyen bir mekanizma kurulmasını sağlamaktadır. Fulbright bursiyerlerinin Türkiye'deki görevlerine, çoğunlukla eğitim kurumlarında devam etmesi, W. Fulbright'ın gelecek hedeflerinin gerçekleşmesine, bursiyer sayısının ötesinde çarpan etkisi ile katkı sağladığı değerlendirilebilir. Elbette Fulbright bursu kapsamında ABD'nde eğitim alan tüm bursiyerlerin programın eğitim politikasını ve felsefesini benimsediğini söylemek de mümkün değildir. 1952 yılından itibaren Millî Eğitim Şûralarında ve Millî Eğitim Bakanlığında görev verilen ve finansmanı Fulbright Vakfı tarafından karşılanan ABD'li eğitim uzmanlarının, Türk eğitim sisteminin modernleşmesine önemli katkıları olmuştur. Fulbright Türkiye Komisyonu, aynı zamanda Türkiye üniversiteleri ile ABD üniversiteleri arasında iş birliğini sağlamakla görevli kurum olarak Türk öğrencilere, ABD'de eğitim danışmanlığı hizmeti de sunmaktadır. Senatör J. William Fulbright'ın insanlar*, ülkeler ve kıtalar arasında barış için köprüler kurmak, gönüllere ve akıllara hitap etmek, insanların birbirini tanımasıyla daha iyi yol alınabileceği* ana fikriyle oluşturduğu ABD ile diğer devletlerarasındaki eğitim iş birliği programı, dünyada Amerikan barışını sağlamanın eğitim ayağında etkili olmuş gözükmektedir. Türk eğitim politikaları da *yeni bir dünya kurmak* için yola çıkan programdan, önemli ölçüde yararlanmaya çalışmaktadır.

19 Aralık 1950'de NATO Başkomutanı seçilen Dwight David Eisenhower, 3 Mart 1952'de Türkiye'nin NATO'ya giriş törenleri vesilesiyle Türkiye'yi ziyaret etmişti. Eisenhower, 1959 yılında 34. ABD başkanı seçildikten sonra, eski dünya kıtaları ziyaretleri kapsamında, Türkiye'yi ikinci kez ziyaret etmiş ve Türkiye'de halkın sevgi gösterileri ile karşılamıştı (Dilek, 2010, s. 300). Bu ziyaret, Türkiye'ye ABD tarafından başkan düzeyinde yapılan ilk ziyaret özelliği taşıyordu. ABD başkanını Ankara, İstanbul, Erzurum ve Konya şehirleri fahri hemşeri ilan etmiş, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ise Eisenhower'a Fahri Doktora payesi vermişti. Başkana takdim edilecek doktora beratının yazılacağı kâğıt, Japonya'dan getirilmiş, doktora cübbesinin atkısı Ankara Kız Teknik Öğretmen Okulu öğrencileri tarafından hazırlanmıştı (Dilek, 2010, s. 304). Cumhuriyetin *Ankara Ruhu* ile açılan üniversitesinin, ABD başkanına gösterdiği bu özen, Türk eğitimcilerin ABD'ne verdiği önemi gösteriyordu. Türkiye, tüm kurumları ile Batı Bloku liderini ağırlamanın heyecanını yaşıyordu. Dönemin ana muhalefet partisi CHP Genel Başkanı İsmet İnönü de ziyareti, sadık ve fedakâr müttefiklik vurgusu ile olumlu karşılamıştır. Türk basının tüm kalemleri, ziyareti memnuniyetle ve Sovyet tehdidine karşı önemli bir savunma hamlesi olarak değerlendiriyordu (Dilek, 2010, s. 306). Avrupa basını tarafından, Avrupa'nın en büyük Anti-Komünist kara ordusuna sahip olması dolayısıyla övülen Türkiye'ye, Başkan Eisenhower ziyaretinden ticaret, askeri yardım ve siyasi sonuçlarının yanında, *dünyada olumlu bir etki yaratmak, doğrudan diyalog kapıları açmak, barışçıl, müreffeh ve adil bir dünya yaratmak* amaçları ile kurulan burs programı kalmıştır (https://www.efworld.org/, 2023). Eisenhower Vakfı Bursu, 9.

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel başta olmak üzere Devlet Planlama Teşkilatı Eski Müsteşarı Akın İzmirlioğlu, Enerji Bakanlığı Eski Müsteşarı Yurdakul Yiğitgüden, TRT Eski Genel Müdürü Şaban Karataş gibi çok sayıda Türk devlet adamı ve iş insanına ABD'de eğitim alma imkânı sağlamıştır (www.yenisafak.com, 2002). Eisenhower Bursları, 1952'den günümüze 115 ülke vatandaşına ABD'de eğitim imkânı sunmaya devam etmektedir. Eisenhower Burs Programının, Türkiye ve dünya eğitim sistemine ve uygulamalarına katkısı, kapsamlı bir çalışmada incelenmelidir (Ataç, 2016, s. 312).

Henry Ford, 1936 yılında *insanlığın refahını ilerletmek* düşüncesi ile Ford Vakfını kurmuştu. Bu vakıf, özel bir girişim olmasına karşın ABD Dışişleri Bakanlığıyla eşgüdümlü olarak çalışmaktadır (https://www.fordfoundation.org/). Vakıf, bireylere eğitim bursları yerine, eğitim kurumlarına eğitim materyali ve mali yardımlarda bulunmayı öncelemektedir. Türkiye'de eğitim faaliyetlerini sürdüren Robert Koleji, Amerikan Kız Koleji gibi okullar, Ford Vakfı tarafından mali bakımdan desteklenmiştir. Diğer yandan 1960 yılında başlatılan *Millî Eğitim Sistemini Yeniden Düzenleme* çalışmalarına, Ford Vakfının mali yardımı olmuştur. İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadı Enstitüsü'ne, Ankara Üniversitesi'ne, ODTÜ'ye, Hacettepe Üniversitesi'ne, Ankara Fen Lisesi ve Deneme Okulları Projesi'ne Ford Vakfı mali destek sağlamıştır (Soran, 2010, s. 70). Türkiye'de eğitim kurumlarına Ford Vakfı mali yardımları amacını, vakıf görevlisi Frank Sutton, Türkiye'nin Batı demokrasilerine yakınlaştırılması ve komünizm tehlikesinden kurtarılması olarak açıklamıştır (The Ford Foundation Annual Report, 1965, s. 146). Ford Vakfının Türkiye'deki eğitim desteklerini; iş idaresi, beşerî bilimler ve işletme alanlarındaki çalışmalara verdiği görülmektedir. Vakıf yönetim alanında profesyonelleşmenin gelişmesi için işletme okullarına ve sivil toplum projelerine eğitim desteği sağlamaktadır (Erken, 2020, s. 36).

ABD öncülüğünde Marshall Planına göre tarım, sanayi, ulaşım, madencilik ve eğitim alanlarında teknik destek ve uzman yardımına ihtiyaç duyan ülkelerle iş birliğini geliştirmek için, Milletlerarası İş Birliği İdaresi (ICA) kurulmuştur. Bu kurum, daha sonra Milletlerarası Kalkınma Teşkilatı (AID) adını almıştır (Soran, 2010, s. 74). ICA, eğitim alanında Türkiye'de görev yapan öğretmenlerin, staj yapmaları ve bilgilerini artırmaları amacı ile ABD'de bulunmalarını finanse etmiştir. Bu kapsamda 1957'de 23 ve 1958'de 24 Türk vatandaşı öğretmen, Georgetown Üniversitesinde eğitim almıştır. ICA yardımı ile 1440 öğretmen, ABD'de eğitim almıştır. Türk eğitim sisteminin gelecek planlarının yapıldığı eğitim şuralarında da ICA uzmanları, görev yapmışlardır (Çelik, 2021, s. 131).

ABD'nde petrol başta olmak üzere, madencilik ve taşıma sektörlerinde faaliyet gösteren Rockefeller ailesi tarafından, sağlık ve sosyal bilimler alanlarındaki bilimsel çalışmaları desteklemek amacı ile Rockefeller Vakfı kurulmuştur (https://www.rockefellerfoundation.org, 2023). Vakıf, Türkiye'de Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Millî Eğitim Bakanlığı ve diğer eğitim kurumlarına radyo, elektronik malzeme vb. eğitim materyali yardımlarında bulunmuştur (BCA, 30-18-2-2-144-72-4, 1956). Türkiye-ABD Eğitim Kültür İş Birliği Anlaşması ile kurulan Fulbright Burs Programı'nın önemli bağışçıları arasında yer alan Rockefeller Vakfı, Türkiye'deki Amerikan okulları ile Hacettepe Üniversitesi başta olmak üzere metropollerdeki üniversitelere mali yardım sağlamıştır (Erken, 2015, s. 120).

1920-1980 yılları arasında Türkiye'de sağlık ve sosyal bilimler alanlarında 157 kişinin eğitimi, Rockefeller Vakfı tarafından desteklenmiştir (Rose, 2008). Rockefeller Vakfı'nın bağışları ilk dönemde sağlık alanına yönelirken, 1950 sonrasında beşerî bilimler ve sosyal bilimler alanına yoğunlaşmıştır (Erken, 2020, s. 25, 164). Rockefeller bursiyeri Prof. Dr. İhsan Doğramacı'nın görev yaptığı kurumlar, bu vakfın bağışlarından önemli oranda yararlanmıştır (Erken, 2020, s. 34, 78). Diğer yandan vakıf, şehirlerde tiyatro ve konservatuvar kurulması ve geliştirilmesine de katkı sağlamıştır (Erken, 2020, s. 37).

Burada ana hatları ile değerlendirilenlerin dışında, eğitimle doğrudan ilgili ABD vakıfları da bulunmaktadır. Diğer yandan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının ABD'de eğitimini, bursları ile destekleyen ya da Türkiye'deki eğitim kurumlarına mali yardım sağlayan ABD yardım kuruluşları ve vakıflarının tüm çalışmalarının burada değerlendirmesi, hacim ve sınırlılıklar bakımından mümkün olmamıştır. Esasen ABD vakıfların Türk vatandaşlarına yönelik eğitim burs ve mali yardımlarının, ayrı ayrı incelenmesi gerekmektedir. Eğitim burslarının sağladığı imkanlar ile Amerika'da lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi alan Türk vatandaşlarının, ABD'de kazandıkları birikimleri, Türkiye'deki görevlerine yansıtmaları, eğitim süreçlerinin doğası gereğidir. Eğitim, uzun vadeli ve istikrarlı bir dönüşüm aracı olarak görülmelidir.

1.2. ABD'li Eğitim Uzmanları ve Raporları

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıldan itibaren belirginleşen eğitim sistemini yeniden yapılandırmak için yabancı uzmanlara görev verme uygulaması, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren devam ettirilmiştir. Bu uzmanların, nicelik ve mensubiyet bakımından kıta Avrupa'sından ABD'ne doğru artan bir değişim yaşanmıştır. Görev verilen Almanya ve Fransa kökenli eğitim uzmanlarının sayısındaki azalmaya karşın, ABD'li eğitim uzmanlarının sayısı artmıştır. 1924 yılında Prof. Dr. John Dewey'le başlayan ABD'li uzman görevlendirmesine, 1923-1939 tarihleri arasında 15 uzman katılmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında ise 1950-1960 yılları arasında ağırlık olmak üzere 42 ABD'li uzman, Türkiye'de görev yapmıştır. Bu 42 uzman içerisinde Prof. Dr. John Rufi, Prof. Dr. Kate Vixon Wofford, Prof. Watson Dickerman, Prof. Dr. Ellsworth Tompkins, Prof. Dr. Lester Beals, Prof. Dr. Roben J. Maaske, Prof. Dr. Elizabeth S. Gorvine, M. Costat, J. Orizet, hazırlamış oldukları raporlar ile Türk eğitim sisteminin yeniden yapılandırılmasına katkı sağlamışlardır (Çelik, 2021, s. 66; Ekizceli, 2006, s. 15). Amerikalı uzmanların raporlarında, Türk eğitim sisteminin mevcut duruma yönelik analizler yapılarak eleştiriler getirildikten sonra çözüm önerileri sunulmuştur. ABD'li uzmanların eğitim programlarına yönelik önerileri, Millî Eğitim Şûralarında değerlendirilmiştir. Raporların her birisinin, eğitim uygulamalarında izdüşümünü görmek mümkündür. Örneğin Watson Dickerman'ın 1951 yılında halk eğitimi raporundaki önerileri, dikkate alınarak Türkiye'nin halk eğitimi politikası yeniden düzenlenmiştir (Dickerman, 1956, s. 68). 1959 yılında ise Türk Millî Eğitiminde düzenleme yapmak amacıyla, Millî Eğitim Komisyonunda, Türk eğitimcilerle ABD'li eğitimciler birlikte görev yapmıştır. Bu komisyonun çalışmaları ve hazırlamış olduğu öneriler, Peyami Safa tarafından kamuoyundan gizlendiği gerekçesi ile eleştirilmiştir (Safa, 2022, s. 140). ABD'li uzmanlar tarafından düzenlenen eğitim sistemine ilişkin öneriler ihtiva eden

raporlarda, değerli öneriler bulunmaktadır. Ancak bu raporlarda yer alan önerilerin, Türkiye'nin bünyesine uygun, mali bakımdan karşılanabilir ve Türkiye'nin ihtiyaçları ile uyumluluk noktasında yeterli ve yerinde olmadıkları görülmektedir (Başgöz, 2010, s. 10). Türkiye sol öğretmen örgütlenmesinin önemli ismi Niyazi Altunya, Türkiye'ye akın eden ABD'li eğitimcilerin çoğuna uzman bile denilemeyeceğini, bu sözde uzmanların, Türk eğitim sistemini olumsuz etkilediklerini ifade etmektedir (Altunya, 2015, s. 85). Türk eğitim sistemini geliştirmek üzere görevlendirilen Amerikalı uzmanların, Türk eğitimcilerin tecrübelerinden yararlanmayı düşünmedikleri raporlardan anlaşılmaktadır.

16 Kasım 1945 tarihinde Londra'da Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu (United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization-UNESCO) kurulmuştur. Türkiye'nin de kurucu üye olduğu UNESCO'nun Türkiye Millî Komitesi, Hasan Tahsin Banguoğlu'nun Millî Eğitim Bakanı olduğu 10 Haziran 1948 tarihinde açılmış ve Türkiye temsilciliğini Hasan Âli Yücel üstlenmiştir. UNESCO'nun Türkiye'de Millî Eğitim Şûralarında, üniversiteler ve bakanlıklarda yabancı uzmanların görevlendirilmesi, eğitim projelerine sağladığı destekler, Türk eğitim politikalarının modernleşmesine katkı sağlamıştır (Resmi Gazete, 25 Mayıs 1946, 1946; Dere, 2012, s. 98). Üyelik ve Türkiye Millî Komitesinin kurulması, Türkiye'nin eğitim, bilim ve kültür alanlarında uluslararası iş birliği imkanları ve uluslararası sisteme entegrasyonunu artırmıştır. Türk eğitimcileri ve eğitim teşkilatı, ABD'li eğitim uzmanlarının raporları ve karşılıklı iletişim ile program geliştirme, araç geliştirme, beslenme eğitimi, deneme lisesi, kolej, fen lisesi, pilot uygulama, seçmeli ders, ders kredisi, vakıf bursları gibi yeni eğitim olgu ve kavramları ile tanışmıştır. Türk eğitimcilerinin zihin haritasında değişikliğe neden olan yeni kavramlarla birlikte eğitim düşüncesi de değişime uğramıştır (Marım & Sam, 2018, s. 12-31).

1.3. Türk Öğrenci ve Öğretmenlerin ABD'de Eğitimi

Türk eğitim sisteminde, II. Meşrutiyet döneminde başlayan Amerika Birleşik Devletleri'ne öğrenci gönderilmesi uygulaması Cumhuriyet döneminde de devam ettirilmiştir. Bu uygulama öğrencilerin kendilerini geliştirmesi ve Türkiye'ye yenilikleri getirmesi için önemli görülmüştür (Ergin, 1977, s. 1762). Yurt dışına tahsil için öğrenci gönderilmesini düzenlemek üzere, kanun çıkarılmıştır (BCA, 180-9-0-0/32-171-1/1-4). II. Dünya Savaşı sırası ve sonrasında, Avrupa'ya gönderilen öğrenci sayı ve süresinde kısıtlama yapılırken, ABD'ye gönderilen öğrenci sayı ve süresi bakımından bir kısıtlamaya gidilmemiştir. Bu durum da ABD'ye eğitim için gönderilen Türk öğrencilerin sayısında artışa neden olmuştur (BCA, 30-10-0-0/142-13-20/1-3). Gelişmelerin de etkisiyle Türkiye'de öğrenciler arasında lisans, lisansüstü, doktora ve post doktora programlarında ABD burslarından yararlanmak, prestijli kariyer imkânı sunmaktadır. O nedenle de öğrenciler, Amerikan Vakfı burslarına ve ABD'de eğitime büyük ilgi göstermişlerdir. Refik Saydam, Nusret Fişek, Kemal Kurdaş, İhsan Doğramacı, Kasım Gülek, Nejat Eczacıbaşı, Ahmet Emin Yalman, Aydın Yalçın, Hikmet Birand, Kadri Yörükoğlu ve Vecdi Diker gibi Türk siyaset, bürokrasi ve kültür hayatının tanınan isimleri, ABD vakıflarının Türkiye'deki çalışmalarında, kolaylaştırıcı bir işlev üstlenmişlerdir (Erken, 2020, s. 26). Buna karşın Nurettin Topçu, Amerika'da eğitim gören Türk gençlerinin bu ülkenin pozitivist eğitim

tecrübesinden etkilendiklerini, bize özgü terbiyeden uzaklaştıklarını, doğunun vakarını kaybettiklerini, dünyevileştiklerini tespit etmektedir (Topçu, 2019, s. 85).

Amerikalı eğitim uzmanlarının da önerileri dikkate alınarak Türk öğretmenler, Amerika'ya eğitim için gönderilmiştir. Örneğin 1956 yılında Halk Eğitim Merkezlerinin sayı ve bütçeleri artırılmış, Gazi Eğitim Enstitüsüne Halk Eğitimi dersi konulmuş, öğrenci ve öğretmenler, halk eğitimi konusunda tetkik ve tahsil yapmak üzere ABD'ne gönderilmiştir (Kerimoğlu, 2006, s. 44). 1952 yılında ise, 25 öğretmen uygulamaları yerinde görmek üzere Florida Üniversitesi'ne gönderilmiştir. Bu tecrübenin bir sonucu olarak Bolu Köy Deneme Okulu programı hazırlanmıştır. Osmanlı Devleti döneminde başlatılan ve Cumhuriyet döneminde de devam ettirilen yurt dışına öğrenci gönderilmesi uygulaması, Mümtaz Turhan tarafından maarif sisteminin yetersizliği olarak değerlendirilmiştir. Ona göre Türk maarifi, ülkenin ihtiyacı olan nitelikli insanı yetiştiremediğine göre yurt dışına öğrenci göndermek, şifası olmayan müzmin bir hastaya acı ilaç içirmek gibi bir zorunluluktur (Turhan, 1980, s. 377). Türk öğrenci ve öğretmenlerin, yurt dışına eğitim için gönderilmesi hakkında çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar, siyasi ve iktisadi bakımdan zayıf ülkelerden, siyasi, iktisadi ve kültürel bakımdan daha güçlü ülkelere gönderilen öğrencilerin; aldıkları eğitimin etkisiyle kültürel aidiyeti ve medeniyet düşüncesi bakımından değişme uğradıklarını göstermektedir. Ülkelerine döndükten sonra çalışmalarında ya da görevlerinde, eğitim formasyonuna uygun davranışlar geliştirdikleri tespit edilmektedir. Türkiye'den ABD'ne eğitim için gönderilen öğrenci ve eğitimcilerin de yaklaşımları, bu genel değerlendirme ile uyumludur. ABD'de eğitim alan öğrenci ve eğitimciler, Türk eğitim politikalarını modernleşme yönünde etkilemişlerdir.

1.4. Millî Eğitim Şuraları ve ABD'li Uzmanlar

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Türk Millî Eğitim Sistemini yeniden yapılandırmak, çağın gereklerine uygun eğitim kurumları oluşturmak ve eğitim programları hazırlamak amaçlarıyla yurt içinde eğitim paydaşlarının ve yurt dışından davet edilen akademisyen ve eğitim uzmanlarının katılımı ile Millî Eğitim Şûraları düzenlenmiştir. Eğitim şûralarına yabancı uzmanların katılması, Osmanlı Devleti reform döneminden itibaren alışılmış bir uygulama olduğundan, eğitim kamuoyunda bir tartışmaya neden olmamıştır. Millî Eğitim Şûralarına hem Türkiye'de görev yapan ABD'li öğretim üyeleri hem de sadece şûra çalışmaları için Türkiye'ye gelmiş eğitimciler katılmışlardır. 1939-1980 yılları arasında, 10 Millî Eğitim Şûrası toplanmıştır. Bu başlık altında Şûra toplantı tutanakları ve raporları, ABD'li eğitim uzmanlarının şûra kararlarına katılımları ve katkılarının boyutu ile değerlendirilmiştir. Türkiye'de eğitim şuraları, eğitim felsefesinin ve eğitimin temel prensiplerinin belirlenmeye çalışıldığı toplantılardır. Eğitim şuralarına katılan Türk ya da yabancı eğitim uzmanlarının etkilendiği eğitim felsefesi, Türk eğitim sisteminin yapılanmasına tesir etmiştir. Esasen Osmanlı Devleti yeniden yapılanma döneminden itibaren eğitim reformlarında, Tanzimat döneminde Fransız, I. Meşrutiyet döneminde ise Fransız ile Alman eğitim felsefesinin etkisi görülmüştür. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Osmanlı Devleti mirasının üzerine John Dewey'le birlikte ABD etkisi oluşmaya başlamıştır. 1926 ilköğretim programında bu etki belirgin olarak görülmektedir. Eğitim felsefelerinin etki dönemlerini keskin çizgiler ile ayırmak mümkün değildir. Ancak 1926

sonrası yeni eğitim felsefesi, pragmatist bir karakter taşımaktadır. Türk eğitim sistemi, 1939'a kadar Ziya Gökalp'in savunduğu Durkheim yaklaşımı ya da toplumcu yaklaşıma sahip olmuştur (Hesapçıoğlu, 2010, s. 57). 27 Aralık 1949 tarihli ABD-Türkiye Eğitim Kültür İş Birliği Anlaşması ile gelişen süreçte ise, Türk eğitim sisteminde davranışçı eğitim yaklaşımı gelişmeye başlamıştır (Hesapçıoğlu, 2010, s. 58). Bu anlaşmanın uygulanmasıyla, ABD'de yüksek lisans ve doktora eğitimi alan Türk eğitimciler, davranışçı eğitim anlayışını Millî Eğitim Şuralarında gündeme getirmişlerdir. İlgili dönemde toplanan Millî Eğitim Şûralarında alınan kararlarda, ABD eğitim politikaları ve uzmanlarının etkisi, şûra toplantılarının kronolojik sırasına göre değerlendirilmiştir.

15-21 Şubat 1943 tarihleri arasında toplanan II. Maarif Şûrasında Ahlak Eğitimi Komisyonu, Ana Dil Eğitimi Komisyonu ve Tarih Öğretimi komisyonu kurulmuştur. Ahlak Komisyonunda, Ankara ve İstanbul'da psiko-teknik laboratuvarların kurulabilmesi için Amerika ve Almanya'ya talebe gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Komisyonda, İstanbul Üniversitesi Ruhbilim ve Pedagoji öğretim üyesi Ordinaryüs Prof. Dr. Peters'de bulunmaktadır (İkinci Maarif Şûrası Raporu, 1990, s. 113). Ahlak komisyonu raporunda, ahlak eğitiminin laiklik ilkesine göre dünyevi bir mesele olarak algılanması gerektiği, bu nedenle de temel ilkeleri seküler bir yaklaşım ile belirlenen Amerikan ahlak eğitiminin örnek alınması gerektiği, şûra raporunda yer almıştır (İkinci Maarif Şûrası Raporu, 1990, s. 141).

2-10 Aralık 1946 tarihlerinde gerçekleştirilen III. Millî Eğitim Şûrasında, Teknik Eğitim ve Okul Aile Birliği Çalışmaları ile yabancı dil eğitimi de tartışılmıştır. Tercüme bürosu azası Nurettin Sevin, Amerika'nın terbiye sahasında en ileri seviyedeki ülke olduğunu ifade ederek Amerika'nın tükenmez hazinelerine ulaşabilmek için İngilizcenin öğrenilmesinin bir zorunluluk olduğunu belirtmiştir (Üçüncü Millî Eğitim Şûrası Raporu, 1990, s. 199). Okul Aile Birliği Komisyonu çalışmalarında ise, Columbia Üniversitesi'nden Dr. Dutton'un, *Okulla Evin İçtimaı Safları* isimli konferansında önerdiği Amerikan Okullarında Etüt Nasıl Yapılmalı dersi, örnek gösterilmiş ve bunun Türkiye'de uygulanmasına ilişkin öneri, şûra raporunda yer almıştır (Üçüncü Millî Eğitim Şûrası Raporu, 1990, s. 80). Şûra raporunda, Amerika Chicago Terbiye Enstitüsünde, öğrencileri tiyatro ve drama etkinliklerine hazırlamak üzere öğretmen yetiştirmeye yönelik bir şube olduğu, Türkiye'de böyle bir enstitü kurulması gerektiği ifade edilmiştir (Üçüncü Millî Eğitim Şûrası Raporu, 1990, s. 318).

22-31 Ağustos 1949 tarihlerinde düzenlenen IV. Millî Eğitim Şûrasında, ilkokul ve ortaokul ders programlarının yeniden düzenlenmesi görüşülmüştür. Şûranın gündeminde, liselerde eğitim süresinin 4 yıla çıkarılması, öğretmen yetiştirme ve eğitim-öğretimde demokrasi konuları değerlendirilmiştir. IV. Millî Eğitim Şûrası raporunda, konuşmacılar tarafından 28 kez ABD'ndeki uygulamalara atıf yapılmıştır. Fransa'ya 17, Almanya'ya 10, İngiltere'ye 2 atıf yapıldığı dikkate alındığında Türk eğitimcilerin, ABD eğitimine yönelik ilgilerinin daha belirgin olduğu görülmektedir. Yine bu şûrada, Türk öğrencilerin Birleşik Devletlerde kurulan öğrenci birliklerine katılmalarının teşviki istenmiştir. ABD okullarındaki eğitim sürelerine ulaşmanın, Türkiye için henüz mümkün olmadığı değerlendirilmiş ve bu nedenle de öncelikle ABD'deki eğitim-öğretim metotlarından istifade edilmesi planlanmıştır. IV. Millî Eğitim Şûrasında, ABD'li Psikolog William

James'in eğitim görüşleri, konuşmacılar tarafından alıntılar ile komisyonlara sunulmuştur (Dördüncü Millî Eğitim Şûrası Raporu, 1990).

5-14 Şubat 1953 tarihinde toplanan V. Millî Eğitim Şûrasında, ilköğretim kanun taslağının incelenmesi, ilkokul ve okul öncesi eğitimi ile özel eğitim başlıkları komisyonlarda tartışılmıştır. Bu şûrada, İstanbul Zapyon Lisesi Müdürü Alexandros Hacopulos, Arızalı Çocuklar Mütehassısı Kvaraceus W., sağırlar ve zor işitenler mütehassısı Dr. Mc. Laughlin H. F., öğretmen yetiştirme mütehassısı Prof. Dr. Maaske Roben J, öğretim metotları, test ve ölçüler mütehassısı Prof. Dr. H. C. Mills, şûra üyesi olarak görev yapan Batılı eğitimcilerdir (Beşinci Millî Eğitim Şûrası Raporu, 1990). Şûra öncesinde öğretmen yetiştirmeye ilişkin şûra raporunda, ABD Florida Üniversitesinden Dr. Kate Vixon Wofford'un Türkiye'ye davet edilerek incelemeler yaptığı, 700 kişi ile görüşüp, köy okullarını gezerek köy okulları programında sınıfların birleştirilmesine ve konuların üniteler halinde ve senelere göre nöbetleşe okutulmasına ilişkin metot tavsiye ettiği belirtilmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı, Bayan Wofford'un önerilerine göre İzmir, Erzurum ve Tekirdağ'da komisyonlar kurduğunu, ilköğretim müfettişleri, köy enstitüsü ve köy öğretmenlerinden seçilen 25 kişilik bir gurubun Wofford'un görev yaptığı Florida Üniversitesi'ne gönderildiğini açıklamıştır. Şûrada, köylerdeki eğitim öğretimin K. Woffor›un önerileri doğrultusunda düzenlenmesi için karar alındığı da görülmektedir (Beşinci Millî Eğitim Şûrası Raporu, 1990, s. 16). İlkokul programları hakkında yapılan görüşmeler sırasında ABD'li uzmanın, *demokraside eğitim ve öğretim, halkın davranışlarını arzu edilen şekilde değiştirdiği nispette değerlidir, şayet sosyal davranışlara tesir etmiyorsa müfredatta, çalışmada bir hata var demektir. Okulun mevcudiyeti köyleri kalkındırmalıdır* ifadesi, şûra üyeleri tarafından benimsenmiş ve eğitimin dönüştürücü yönüne vurgu yapılmıştır (Beşinci Millî Eğitim Şûrası Raporu, 1990, s. 27). V. Millî Eğitim Şûrasında, ilkokul programı tartışılırken, 1936 ve 1948 ilkokul programlarının, ABD'den Türkiye'nin şartlarına adapte edilmeden alındığı, bu nedenle de başarılı olamadığı, yeni programın Türkiye'nin şartlarına uyarlanması gerektiği de ifade edilmiştir (Beşinci Millî Eğitim Şûrası Raporu, 1990, s. 49). Şûra'da Tevfik Ararat, John Dewey'in Türkiye ziyareti ve Türk maarifi hakkında düzenlediği raporu gündeme getirerek, Türk eğitim sisteminde sağlık teşkilatı kurulmasının onun önerisi ile gerçekleştiğini, özel eğitimin önemli bir bileşeni olan sağlık teşkilatının eksikliklerinin, John Dewey'in önerilerine göre yeniden yapılandırılmasının önemine vurgu yapmıştır (Beşinci Millî Eğitim Şûrası Raporu, 1990, s. 120). John Dewey'in Türkiye ziyareti ve raporunun üzerinden çeyrek asırdan daha uzun bir zaman geçmiş olmasına karşın Türk eğitimcilerin referans kaynağı olmaya devam etmesi, raporun Türk eğitim sistemindeki etkisini göstermesi bakımından da önemlidir. Şûrada, ABD ilkokul programının taklit edilmeye çalışıldığına ilişkin iddialara Dr. Halil Fikret Kanat, *ilmin Millîyeti olmaz* temel yaklaşımı ile *dostumuz Amerika kültür vadisinden büyük yardımlar gördük* ifadesi ile ABD'nin ilmi ve iktisadi yardımını, şûra üyeleri ile paylaşmıştır (Beşinci Millî Eğitim Şûrası Raporu, 1990, s. 607). İstanbul ve İzmir'de eğitim veren sağır ve körler okullarında eğitimi, yeniden yapılandırmak üzere Amerika'dan davet edilen iki uzmanın bu okullarda görevlendirildiği, bu uzmanlar tarafından Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nde özel eğitim öğretmeni yetiştirmek üzere çalışma yapıldığı, şûra raporunda ifade edilmiştir (Beşinci Millî Eğitim Şûrası Raporu, 1990, s. 21).

18-23 Mart 1957 tarihinde toplanan VI. Maarif Şûrası gündemi, Mesleki ve Teknik Öğretim (kız-erkek), Halk Eğitimi ve Ticaret Eğitimi olarak belirlenmiştir. Şûrada yabancı uzman olarak, deneme okulları uzmanı Prof. Dr. T. Benner, ICA uzmanı F. Barret, ticaret öğretimi uzmanı Prof. Dr. L. Brookner, radyo ve elektrik uzmanı J. R. Cooper, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Hansman Gathefrad, ev ekonomisi uzmanı E. S. Gorvine, Elektrik Mühendisi K. F. Hanssen, ticaret eğitim uzmanı Prof. Dr. A. Lanza, mensucat uzmanı P. Meartens, öğretmen yetiştirme uzmanı H. G. Steffen, Prof. Dr. D. Tate, ILO-UNESCO Heyeti Başkanı W. H. Thorp, UNESCO Uzmanı C. E. Turner ve ABD Çalışma Vekaleti Sekreteri F. William Petterson katılmışlardır. VI. Millî Eğitim Şûrasına, önceki şûralara kıyas ile daha çok sayıda ABD'li uzmanın katıldığı görülmektedir. Nitekim yukarıda isimleri verilen ABD'li uzmanların heyet başkanı olarak da Praxn Rockar görev yapmıştır (Altıncı Maarif Şûrası Raporu, 1990). İzmir Motor Sanat Enstitüsünde ICA tarafından desteklenen Amerika'daki Spring Garden Teknik okulundan görevlendirilen 7 uzmanın görev yapmakta olduğu ve bu okulun ikincisinin Adana'da bir yıl sonra açılacağı ifade edilmiştir (Altıncı Maarif Şûrası Raporu, 1990, s. 16). Teknik eğitimin ıslahı görüşmelerinde *Engineers Council Professional Development* benzeri bir yapının Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği tarafından organize edilmesi planlanmıştır (Altıncı Maarif Şûrası Raporu, 1990, s. 44). Şûrada mesleki eğitimin düzenlenmesi hakkında yapılan konuşmalarda, hatipler 40 kez ABD teknik eğitimine atıfta bulunmuşlardır. Türk millî eğitiminin geliştirilmesi için düzenlenen şûrada, *Amerikan sisteminin sağladığı faydalar* başlıklı bir raporun kabul edilmesi, VI. Maarif Şûrasında ABD'li uzmanların etkisini göstermektedir (Altıncı Maarif Şûrası Raporu, 1990, s. 64). Bu şurada, Halk Eğitimi başlığında ABD'li Eğitim Uzmanı Watson Dickerman'ın *Türkiye'de Halk Eğitimi Hakkında Raporu*'ndaki öneriler, şûra halk eğitimi önerileri olarak raporlaştırılmıştır (Dickerman, 1956, s. 68).

5-15 Şubat 1962 tarihleri arasında toplanan VII. Millî Eğitim Şûrasında, Millî Eğitimin Temel İlkeleri, Genel, Mesleki ve Teknik Öğretim, Yüksek Öğretim, Özel Okullar, Dış Kültür Münasebetleri, Din Eğitimi ve Öğretimi, Beden Eğitimi ve Sağlık, Öğretmen Eğitimi, Güzel Sanatlar Eğitimi, Halk Eğitimi ve Eğitim Vakıfları konuları görüşülmüştür (Yedinci Maarif Şûrası Raporu, 1990). Yedinci Millî Eğitim Şurası'nda yabancı uzman olarak ICA Uzmanı C. R. Anderson, ICA Eğitim Uzmanı George Angell, UNESCO Halk Eğitim Uzmanı Champagne Guy Beaugrand, Birleşmiş Milletler Teknik Yardım ve Özel Fon Teşkilatı Türkiye Temsilcisi Wilfrid Benson, Hamburg Üniversitesi Pedagoji Öğretim Üyesi Prof. Dr. G. Hausmann, ICA Eğitim Uzmanı Walter Holmlund, Ford Vakfı Temsilcisi Prof. Dr. Eugene T. Northop, ICA Eğitim Uzmanı Torgil Ringmar, ICA Eğitim Dairesi Başkanı Dr. L. William Wrinkle, Ankara Üniversitesi DTCF Öğretim Üyesi Prof. Dr. Alexandre Vexliard, Gazi Eğitim Enstitüsü Müzik Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Eduard Zuckmayer görev yapmışlardır. Yabancı uzmanlardan ikisi Alman, diğerleri ABD vatandaşıdır (Yedinci Maarif Şûrası Raporu, 1990, s. 27-49). Millî Eğitim Bakanı Hilmi İncesulu, şûra açılış konuşmasında, ilköğretimden başlayarak tüm eğitim kademelerinde UNESCO'nun hazırladığı plan ve envanterler esaslarına göre çalışıldığını ifade etmiştir (Yedinci Maarif Şûrası Raporu, 1990, s. 67). Konuşmasının sonunda İncesulu, *Eğitim Millî Komisyonu Raporunun* hazırlanmasında katkıları için

ICA görevlileri ile Ford Vakfına teşekkür etmiştir (Yedinci Maarif Şûrası Raporu, 1990, s. 102). Şûrada eğitimin tüm kademeleri hakkında ayrıntılı bir durum değerlendirilmesi yapıldığı ve tüm alan ve kademelere yönelik tavsiye kararları alındığı görülmektedir. Bu şûrada, eğitimin uluslararası boyutuna, önceki şûra toplantılarına göre daha çok dikkat çekildiği ve milletlerarası eğitim iş birliği anlayışına daha çok yer verildiği anlaşılmaktadır. Dış Kültür Münasebetleri başlığında, Türk maarifinin milletlerarası kültür anlaşmalarına katıldığı belirtilmiş, ABD ile eğitim kültür iş birliği anlaşmasına (Fulbright Anlaşması) vurgu yapılmıştır (Yedinci Maarif Şûrası Raporu, 1990, s. 156). VII. Millî Eğitim Şûrası'nın toplandığı 1962 yılında Türkiye UNESCO, Birleşmiş Milletler Teknik Yardım ve Özel Fon Teşkilatı, Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı, Milletlerarası Eğitim Bürosu, Milletlerarası Tiyatro Enstitüsü, Milletlerarası Müze Konseyi, Milletlerarası Teknik Stajyer Mübadele Birliği, ICA, Ford Vakfı, Rockefeller Vakfı ve lise çağındaki öğrenciler için öğrenci değişim programını amaçlayan American Field Service (AFS) başta olmak üzere eğitim alanında milletlerarası eğitim teşkilatları ile iş birliği yapmaktadır. AFS programını Türkiye'de Türk Kültür Vakfı yürütmektedir (Yedinci Maarif Şûrası Raporu, 1990, s. 157). Batı Bloku lideri ABD'nin, liderlik yaptığı tüm milletlerarası eğitim kuruluşlarında Türkiye'nin üye, yararlanıcı ya da partner olarak yer aldığı görülmektedir.

28 Eylül-3 Ekim 1970 tarihleri arasında düzenlenen VIII. Millî Eğitim Şûrası, Millî Eğitim Bakanı Orhan Oğuz'un açılış konuşması ile başlamıştır. Sekizinci Millî Eğitim Şûrası raporu, önceki şûra raporları ile kıyaslandığında sayfa sayısı bakımından 1/3 ve 1/4 oranında daha küçüktür. Şûrada, yabancı eğitim uzmanı daveti ya da katılımı olmamıştır. Bakan tarafından *Türk Milletinin Şûrası* (Sekizinci Millî Eğitim Şûrası Raporı, 1990, s. 13) olarak vurgulanan VIII. Millî Eğitim Şûrasında, ortaöğretimde meslekî ve teknik kısımların birbirlerine kapalı dikey kanallar olarak değil, öğrencilerin başarılarına göre takip edebilecekleri bir bütünlükte ABD'ndeki gibi örgütlenmesi, yatay ve dikey mobilite imkanı sağlanmasına yönelik karar alınmıştır (Sekizinci Millî Eğitim Şûrası Raporı, 1990, s. 9). Ortaöğretimden yükseköğretime geçiş ve ortaöğretimin yeniden yapılandırılması konusunda üniversiteler tarafından ayrı ayrı ve 7 coğrafi bölgenin il Millî eğitim müdürleri tarafından her bölge için ayrı ayrı hazırlanan raporların incelenerek ortaöğretimin yeniden planlandığı şûraya toplantı öncesi hazırlık amacı ile 39 rapor sunulmuştur. Bu raporlardan yedisi, Batılı uzmanların raporlarından oluşmaktadır (Sekizinci Millî Eğitim Şûrası Raporı, 1990, s. 163).

24 Haziran-4 Temmuz 1974 tarihlerinde arasında toplanan IX. Millî Eğitim Şûrası, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından programlar ve öğrenci akışının düzenleyen kuralların sistem bütünlüğü içerisinde incelenmesi amacı ile toplanmıştır. Yabancı uyruklu şûra üyesinin bulunmadığı toplantılara, rehberlik etmesi amacı ile 73 yayın sunulmuştur. Bu yayınlardan 21'i, tercüme edilerek Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanmış, Batılı eğitim uzmanlarının eserlerinden oluşmaktadır (Dokuzuncu Millî Eğitim Şûrası Raporu, 1991, s. 345). Ders programları, kurum yönetmelikleri, ders çizelgeleri, kademeler arası geçiş, ölçme ve değerlendirme uygulamaları, IX. Millî Eğitim Şûrası ile yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler, eğitim sisteminde modernleşme sürecinin tamamlandığı şeklinde değerlendirilebilir (Dokuzuncu Millî Eğitim Şûrası Raporu, 1991).

23-26 Haziran 1981 tarih aralığında düzenlenen X. Millî Eğitim Şûrası, 12 Eylül 1980 tarihli askerî darbesinden sonra toplanmıştır. Bu durum, şûra protokol ve toplantı düzenine de yansımış, Millî Eğitim Bakanı Hasan Sağlam ile Millî Eğitim Bakanlığı Yüksek Danışma Kurulu Başkanı Tuğgeneral Osman Feyzoğlu şûraya birlikte katılmıştır. *Yeni Türk Millî Eğitim Siteminin* model olarak önerildiği şûra, Türkiye'de yeni bir dönemin başlangıcını ifade ediyordu. X. Millî Eğitim Şûrasında, Atatürk İlkeleri ve İnkılaplarına güçlü vurgu yapıldığı görülmektedir. Millî Eğitim Bakanı Hasan Sağlam açılış konuşmasında ülkeye tekrar Başöğretmen Atatürk'ün inkılapları ve ilkeleri ile güçlendireceklerini ifade etmiştir. Cumhuriyetin çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkma hedefi, çağdaşlaşma, ulus inşası, çağdaş yaklaşım, çağdaş/modern okul, uluslararasılaşma, modern toplum, rasyonalite, modern değerler kavramları sıklıkla kullanılmıştır (Onuncu Eğitim Şurası Raporu, 1981). IX. Millî Eğitim Şûrasındaki teknik yaklaşım yerine X. Millî Eğitim Şûrasında, felsefi yaklaşım daha belirleyici görülmektedir. Eğitim sistemini yeniden düzenleme amacına yönelik yeni felsefi söylem, esasen Cumhuriyetin muasır medeniyet seviyesine ulaşma hedefinde ABD'nin liderliğindeki çağdaş dünyanın temel değerlerinin Türk eğitimciler tarafından içselleştirildiğini göstermektedir (Onuncu Eğitim Şurası Raporu, 1981).

Bu döneme kadar eğitim şûraları, dört yıl ya da daha uzun aralıklarla toplanmasına karşın X. Millî Eğitim Şûrasından bir yıl sonra XI. Millî Eğitim Şûrası, 8-11 Haziran 1982 tarihleri arasında toplanmıştır. XI. Millî Eğitim Şûrası, Millî Eğitim Bakanlığının tüm birimleri, Yüksek Öğretim Kurumu, üniversiteler, Millî Savunma Bakanlığına bağlı askeri okullar, emekli eğitimciler gibi eğitimin bütün bileşenlerinin bulunduğu geniş katılımlı bir toplantı olmuştur (Onbirinci Milî Eğitim Şûrası Raporu, 1991, s. 424). "Millî Eğitim Hizmetlerinde Öğretmen ve Eğitim Uzmanlarının Eğitimi ve Geliştirilmesi" gündemi ile gerçekleştirilen şûrada, Batılı ülkelerdeki öğretmen yetiştirme modelleri incelenmiştir. Bu ülkelerden birisi de ABD'dir (Onbirinci Milî Eğitim Şûrası Raporu, 1991, s. 54). Öğretmen yetiştirme politikasının, yeni model iyi insan, iyi vatandaş, iyi üretici ve iyi tüketici yetiştirmek için bir araç olduğu değerlendirmesi yapılan XI. Millî Eğitim Şûrasında, öğretmenlerin X. Millî Eğitim Şûrasındaki yeni sisteme uyumlu yetiştirilmesi planlanmıştır (Onbirinci Milî Eğitim Şûrası Raporu, 1991, s. 67). İçerik ve kararlar bakımından bir yıl ara ile yapılan iki eğitim şûrasının, birbirini tamamlar nitelikte olduğu anlaşılmaktadır.

Şûralarda *kendine mahsus bir âlem* olarak tanımlanan Amerikan eğitim sisteminin, eyaletlere göre farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Diğer yandan millî eğitim şûra raporlarında, ABD üzerinden gösterilen örneklerin tamamı, çalışmada fiziki sınırlılık nedeni ile değerlendirilememiş, Cumhuriyet devrinde Türk eğitim politikalarına ABD etkisinin araçlarından birisi olarak seçilen örnekler üzerinden inceleme yapılmıştır. Millî eğitim şûralarındaki görüşmeler ve alınan kararların tamamının, bakanlık tarafından tam olarak uygulanmadığı bilinmektedir. Bu yönü ile şûra kararları, kanun değil öneri olarak anlaşılmalıdır. Ancak şûralardaki konuşmalar, Türk eğitim uzmanlarının meselelere yaklaşımını göstermesi bakımından önemlidir. Şûra konuşmalarında Amerikan eğitim sisteminden alıntılar ile örnekler veren Türk eğitimci ve yöneticileri, Amerikan'ın hiper-gerçekliğine, ütopyaya şaşırtan bir hayranlıkla sarılmışlardır (Baudrillard, 2018, s. 43).

Galatasaray ve Pertevniyal liselerinde müdürlük de yapmış olan Tevfik Ararat 5. Millî Eğitim Şûrasında ABD'li eğitimci pedagog John Dewey'in Türk eğitim sistemi hakkındaki raporundaki önerilerin tartışmasız uygulamasını savunmuştur. Amerikalı uzmanların şûralara katılımı ve katkıları ise, Türk eğitim sistemindeki etkileşimi göstermektedir. Şûraya katılan üyelerin toplamına oranla şûralarda görev alan genelde yabancı uzman sayısı, özelde ABD'li uzman sayısı oran olarak yüksek değildir. Ancak şûra kararlarında bu uzmanların yaklaşımları ve raporları ile ABD'li uzmanların görüşleri ve ABD eğitim sistemini inceleyen Türk şûra üyelerinin şûra raporlarına yansıyan etkileri, bir bütün olarak değerlendirildiğinde anlamlı bir etki oluşturmaktadır. Türk eğitim yöneticilerinin, şûra konuşmalarında ABD uzmanların katkılarına yönelik şükran ve teşekkür ifadeleri de nezaketin ötesinde bu etkinin teyidi olarak anlaşılmaktadır.

Türkiye Öğretmenler Sendikası, 4-8 Eylül 1968 tarihleri arasında Ankara'da Millî Eğitim Şûrasına alternatif Devrimci Eğitim Şûrası düzenlemiştir. Şûra raporunda, eğitim devriminin siyasi ve ekonomik devrimle mümkün olacağı ifade edilmiş ve Türk eğitim sisteminin kapitalist ülkelerin eleman ihtiyacını karşılayacak tipte insan yetiştirmeye odaklı olması, sömürü düzeni olarak değerlendirilmiştir (Altunya, 2015, s. 148). Millî Mücadele'nin kongreler döneminde Amerikan mandası taraftarı olan aynı zamanda milliyetçi fikirleri ile tanınan Halide Edip'e göre, sıkı iş birliği yaptığımız ABD'yi bilerek ya da bilmeyerek topyekûn taklit etmemiz, sorunların çözümüne katkı sağlamamıştır (Adıvar, 2009, s. 275).

1939 yılından sonra Millî Eğitim Şûra kararları, dönemin siyasi, kültürel ve ekonomik şartlarına göre değişim göstermiştir. Özellikle 1945 yılından sonra Türkiye'nin Batı Bloku'na entegrasyon sürecinde, Türk eğitim sisteminde ve politikalarında bu yaklaşımın etkileri görülmüştür. Demokrat Parti iktidarıyla toplum ihtiyaçlarının karşılanmasını hedefleyen eğitim düzenlemeleri yerine, bireyin ihtiyaç ve beklentilerini önceleyen isteğe göre eğitim politikaları uygulanmaya başlamıştır. Millî eğitim şûralarında alınan kararlar, eğitim biliminin ilkelerine göre olmaktan çok siyasi erkin taleplerine göre oluşmuştur. Millî eğitim şûralarına katılan ABD'li eğitim uzmanlarının, alınan kararlarda etkili oldukları görülmektedir. Ancak bu etki, Türk eğitim yöneticilerine rağmen alınmış kararlar değildir. Şûralara katılan Türk eğitimciler de ABD'li eğitim uzmanlar ile benzer hatta onlardan daha taklitçi, şekle bağlı ya da Türkiye'nin sosyal gerçekliği ile uyuşmayan görüşleri ifade etmişlerdir (Topçu, 2019, s. 13). Şûra kararlarında, sorunların tespiti ve tartışılması konularındaki isabetli yaklaşım, sorunların Türkiye ölçeğinde çözüme kavuşturulmasında gösterilememiştir. Nitekim VIII. Millî Eğitim Şûrasından itibaren şûra katılımcıları arasında yabancı uyruklu eğitimci ya da uzman bulunmamasına karşın şûra kararlarında ya da önerilerinde, modernleşme sürecine uyumlu vizyon devam ettirilmiştir.

Millî Eğitim Şûralarında uzmanlar tarafından teklif edilen ve daha sonra bakanlık tarafından uygulanan ilkokul programının, lise hatta bir yükseköğretim programı gibi kapsamlı ve gösterişli olması, öğrencilerin yaşları ile uyumsuz, ilköğretim kademesi ihtiyaçlarının dışında kavrayamadıkları bilgileri ezberlemek zorunda kalmaları ile

sonuçlanmıştır. Amerika'da bile teori olarak henüz deneme aşamasında kalmış birçok test ve program, Türkiye'de kesin çözüm getireceği düşüncesi ile uygulanmış, eğitimciler ve öğrencileri, gerçek hayattan kopuk bir okul ortamı ile baş başa bırakmıştır (Adıvar, 2009, s. 342). ABD'nde yayınlanan ya da deneme amacıyla başlatılan uygulamalar, Türkiye'de sorunun çözümünde yegâne çözüm gibi sunulmuştur (Topçu, 2019, s. 26). Millî Eğitim Şûralarının açılış konuşmalarında, aynı zamanda şûra başkanı sıfatını da taşıyan Millî Eğitim Bakanları, eğitimin sayısal verilerini açıklamaya özen göstermişlerdir. Okul ve derslik sayısı, öğrenci ve öğretmen sayısı artışları, başarı olarak sunulmuştur. Bu değerlendirmelerde, eğitimin nitelik boyutu göz ardı edilmiştir. Eğitim kurumu açmak, fiziki mekanları büyütmek ve öğrenci başına düşen alanı artırmak olarak anlaşılmıştır. Bu nedenle de harcanan beton miktarı bakımından gösterilen başarı, insan yetiştirme meselesine sıranın gelmesini engellemiştir (Mardin, 2018, s. 359).

1.5. 1946 Üniversite Reformu ve Yeni Üniversiteler

II. Dünya Savaşı sonrasında, Türkiye'nin dış politika yönelimi, üniversite ve fakülteleri Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir lise seviyesinde gören 1933 Üniversite Kanunu'nun değişmesini, zorunlu hale getirmiştir. Ankara'da bulunan Hukuk, Dil-Tarih Coğrafya, Fen ve Tıp Fakülteleri, Mülkiye Mektebi (Siyasal Bilgiler Okulu) ile Yüksek Ziraat Enstitüsü temsilcilerinden oluşan bir heyet, Ankara Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ernst Hirsch'in *Üniversite Muhtariyeti* isimli eserini inceledikten sonra bir rapor hazırlamışlardı. Bu rapordaki öneriler dikkate alınarak, 13 Haziran 1946 tarihinde yeni üniversite kanunu çıkarıldı. Kanun ile hem üniversiteler özerkliğe kavuşmuş hem de Türkiye'nin ikinci üniversitesi olarak, Ankara Üniversitesi kurulmuştur (Resmi Gazete, 18 Haziran 1946, S. 6336, 1946). 1946 Üniversiteler Kanunu, CHP'nin Batıcı siyasal düşünceye yükseköğretim alanında uyum gösterme çabalarının bir ürünü olarak değerlendirilmiştir. Marshall Planı'nın sunduğu fırsatları kaçırmak istemeyen hükümet, liberal muhalefeti memnun etmek istemiştir. Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden solcu kimlikleri ile bilinen Muzaffer Şerif, Behice Boran, Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes gibi akademisyenlerin görevlerine bu süreçte son verilmiştir. Henüz CHP iktidarı sona ermeden Türkiye'nin uluslararası siyasette kurduğu yeni ilişkiler ve ABD yardımları, iktidar yapısında önemli değişikliklere neden olmuştur (Öncü, 2007, s. 528).

1950 yılı sonrasında Demokrat Partinin iktidarı döneminde, ABD'nin Türk üniversitelerine yardımı ve ilgisi artmıştır. 17 Ağustos 1955 tarihli arşiv belgelerine göre Amerikan Ford Vakfı, Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesine eğitim yardımlarında bulunmuştur (BCA, 30-18-1-2/140-75-15). Ford Vakfı desteği ile Harvard, Columbia ve Chicago üniversitelerinin işletme idaresi programlarında İstanbul Üniversitesi ile ortak program protokolü imzalanmıştır. Türkiye'de vasıflı profesyonel yönetici yetiştirmek üzere, Ankara Üniversitesi'nde yabancı uzmanların müfredatını hazırlayacağı bir fakülte kurulması da planlanmıştır (Erken, 2020, s. 144). 1954 yılında New York Devlet Üniversitesi ile Ankara Üniversitesi arasında Türkiye'de hükümet hizmetinde görev alacak memurların yetiştirilmesi amacıyla, üç yıllık bir iş birliği protokolü imzalandı. Protokol, New York Üniversitesi'nin müfredat, eğitim materyali, eğitim yöntemleri ve araştırma araçlarının geliştirilmesinde, Ankara Üniversitesine destek vermesini öngörüyordu (Erken, 2020, s. 193).

İstanbul Üniversitesi Ekonomi Profesörü Osman Okyar, 1955 yılında üniversitesine Amerikan yardımının değer ve süresini tartışan bir makale yayınlamış ve bu makale nedeniyle üniversite ile ilişiği kesilmiştir. Aynı dönende Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Turhan Feyzioğlu'nun bir konuşmasında, *nabza göre şerbet vermeyiniz* ifadesi, siyaset yapmak suçlaması ile karşılaşmış ve tartışmalar sonucunda Muammer Aksoy, Ayan Yalçın, Münci Kapani, Coşkun Kırca ve Şerif Mardin, üniversitedeki görevlerinden istifa etmişlerdir (Kerimoğlu, 2006, s. 95).

1859 yılında İstanbul'da Kurulan Mekteb-i Mülkiye, 1936 yılında Ankara'ya taşınmış, 1950 yılında ise Siyasal Bilgiler Fakültesi ismi ile Ankara Üniversitesine bağlanmıştı. 4 Aralık 1959 tarihinde, okulun kuruluşunun 100. yılı, törenlerle kutlanmıştır. Kutlama programında, ABD Başkanı Dwight David Eisenhower'a onursal doktora unvanı verilmiştir. ABD başkanına onursal doktora verilmesi kararı, hükümet ile akademi arasında tartışmalara neden olmuştur. Dönemin Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Hilmi Yavuz, 1960 ihtilali sonrasında Kurucu Meclis üyesi ve 1961 Anayasasının mimarlarından birisi olacaktır. (Öncü, 2007, s. 526).

25 Mayıs 1955 tarihinde Ege ve Karadeniz Teknik üniversitelerinin kuruluş kanunları çıkarılmış, ODTÜ ise 1956 yılında öğrenim dili İngilizce olarak doğrudan *Amerikan modeline* göre kurulmuştur. Hükümet tarafından atanan bir mütevelli heyeti tarafından yönetilen ODTÜ'de günlük icraat, ABD'li rektör tarafından sürdürülmüştür. 1960 yılından sonra Türk vatandaşı rektöre kavuşan ODTÜ, ABD'den gelen öğretim üyeleri, proje finansmanları ve değişim programları nedeni ile diğer devlet üniversitelerinden farklı bir konuma yerleşmiştir (Öncü, 2007, s. 529; Widmann, 2000, s. 59). 1956-1960 yılları arasında Pennsylvania Üniversitesi'nden öğretim üyeleri, Orta Doğu Teknik Üniversitesinde ders vermişler ve üniversitenin kuruluşuna katkı sağlamışlardır (Erken, 2020, s. 110). Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde ABD'li hocaların varlığı ve İngilizce eğitim yapılması, 1959 yılında Millî Eğitim Bakanlığı bütçe görüşmelerinde Mahmut Esat Bozkurt tarafından *Ankara'da Türkiye'nin hükümet merkezinde 325 Türk çocuğu 57 Türk profesörden İngiliz dili ile ders görüyor* ifadeleri ile eleştirilmiştir. Maraş Milletvekili Emin Soysal, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin kuruluş kanunu olmadan çalışmalara başlandığını, ABD'li eski politikacı Harold Stassen'in Türkiye'ye bu üniversitenin kuruluşu için müşavir olarak geldiğini, meclisin bilgisi dışında iş yapıldığını belirterek eleştirilmiştir. Antalya Milletvekili Burhanettin Onat ise, ODTÜ'nün Türkiye'nin başına konmuş bir devlet kuşu olduğunu, okulun kuruluşuna Rockefeller Müessesesi, Ford Müessesesi, UNESCO gibi kuruluşların yardıma hazır olduğunu, İngilizcenin Batı kültürünü, medeniyetini öğrenmek için hayati öneme sahip olduğunu ifade ederek Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin kuruluşuna destek vermiştir (Gündüz, 2019, s. 99). ABD Başkanı Dwight David Eisenhower'in, Türkiye ziyareti hazırlıkları için Türkiye'ye gelen ABD Başkanının oğlu John Eisenhower'e, ODTÜ'ye danışman rektör olması teklif edilmiş ancak teklif John Eisenhower tarafından kabul edilmemiştir (Dilek, 2010, s. 301).

Demokrat Parti döneminde yükseköğretimde yapılan önemli düzenlemelerden birisi, Mustafa Kemal Atatürk'ün sağlığında gündeme gelen ancak gerçekleştirilemeyen doğuda

bir üniversitenin kurulmasıdır. Millî Eğitim Bakanı Celal Yardımcı, 6 Ağustos 1954 tarihinde Atatürk Üniversitesi'nin kurulması için çalışmaları başlatmıştır. Bu üniversitenin kuruluşu için bilgi almak üzere 24 Ağustos 1954'te ABD başkenti Washington'a giden Celal Yardımcı ve beraberindeki heyet, Nebraska Üniversitesi'nde incelemelerde bulunmuş, Atatürk Üniversitesi'nin kurulması için sağlanan 1,5 milyon dolarlık kredi, Nebraska Üniversitesi ile imzalanan akademik destek ve danışmanlık anlaşmasıyla Türkiye'ye dönmüştür (Gündüz, 2019, s. 96). Atatürk Üniversitesi'nin Erzurum'da kurulmasında, Erzurum'un coğrafi yapısının Nebraska'ya benzemesi etkili olmuştur. Üniversitenin kuruluş çalışmaları sırasında, Ankara Üniversitesi'nde görevli olan Prof. Dr. Cahit Öncü, Amerikan Yardım Ajansı (AID) ile çalışmış ve üç ay Nebraska'da eğitim almıştır (Öncü, 2007, s. 527). Nebraska Üniversitesi öğretim üyelerinin Erzurum'da yaptığı incelemelerden sonra bu heyetin hazırladığı rapor doğrultusunda, 31 Mayıs 1957 tarihinde, Atatürk Üniversitesinin kuruluş kanunu çıkarılmıştır. 14 Ekim 1958'de Celal Yardımcı, yeniden ABD'yi ziyaret etmiş, Atatürk Üniversitesi'ne gelecek profesörler ile görüşmeler yapmıştır. 17 Kasım 1958'de üniversite Nebraska Üniversitesi örneği ile eğitime başlamıştır (Gündüz, 2019, s. 98; Widmann, 2000, s. 56). Türkiye'de ilk kapsamlı Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization of the United Nations- FOA) Projesi, 1955 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi ile Nebraska Üniversitesi iş birliğiyle tarım üretiminin geliştirilmesi alanında uygulanmıştır (Erken, 2020, s. 109).

Millî Mücadele sonrasında, Mustafa Kemal Atatürk ile yaşadığı siyasi anlaşmazlıklar nedeni ile önce Avrupa'ya daha sonra ise ABD'ye giden, burada Columbia Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışan Halide Edip Adıvar, Atatürk'ün vefatı ardından İsmet İnönü'nün, kırgınların gönlünü alma siyasetinin sonucu olarak Türkiye'ye dönmüş; hem milletvekili seçilmiş hem de İstanbul Üniversitesi İngiliz Filolojisi bölümünde Türkiye'nin ilk profesör kadın öğretim üyesi ve yönetici olarak görev almıştır (Çalışlar, 2010, s. 403). Onun yönetiminde bölümde, Howard C. Key, G. Williams ve Lyle Glazier gibi yabancı öğretim üyeleri de görev yapmıştır (Widmann, 2000, s. 175). Adıvar, İstanbul Üniversitesindeki görevi sırasında, öğrencilerin ABD'ye eğitim için gönderilmesine rehberlik etmiştir (Çalışlar, 2010, s. 488).

1960 sonrasında Türkiye'deki üniversitelerin sayısında yıllara göre artış yaşanmıştır. Üniversitelerin nicelik artışı, nitelik artışına yansıtılamamıştır. Diğer yandan doğrudan hazine kaynaklarıyla finanse edilen üniversitenin özerkliği, tartışma konusu olmuştur. 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi sonrasında yönetim, üniversiteler arasındaki iletişim sorunlarını gidermek ve eşgüdüm sağlamak üzere Yüksek Öğretim Kurumu'nu (YÖK) kurdu. YÖK, üniversitelerin özerkliği yerine, fiilen yüksek öğretim bakanlığı gibi bir yapı ile üniversiteleri denetleme ve kayıt altına alma işlevini üstlenmiştir (Öncü, 2007, s. 523). 1980 yılından sonra Türkiye'de üniversitelerin sayısı hızlı bir artış göstermişti. Hükümetler, bu artışın resmî diploma imalâthanesine dönüşmesi problemini ve toplumun ihtiyaçları ile verilen eğitimin arasındaki farklığın çözümünü, gerçek anlamda gündemlerine almadılar (Mardin, 2018, s. 229).

1933 yılında gerçekleştirilen üniversite reformu sonrasında Türkiye'de üniversitelerde görev verilen Alman mülteci bilim adamlarının, İstanbul ve Ankara üniversitelerindeki

çalışmaları ve etkilerinin de Alman diline bağlılıklarına karşın, siyasi kimlikleri ve kendilerini ait gördükleri kültür havzası bakımından ABD kültür etkisi içerisinde değerlendirilmesi mümkündür (Widmann, 2000, s. 24). 1946 Üniversiteler Kanunu ile yeniden düzenlenen yükseköğretim kurumlarının, kuruluş süreçlerinde hem akademik danışmanlık hem de malî destekleri ile ABD'ndeki üniversitelerin önemli katkıları olmuştur. Üniversitelerin kuruluşuna ilişkin yasa düzenlemelerinde ya da meclis görüşmelerinde millîlik ekseninde bu sürece itirazlar olmakla birlikte ABD'nin Türk üniversitelerine yardımları, büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Türk üniversitelerinin Amerikan üniversiteleri gibi olması, Türk eğitimcilerin hedefleri arasında yer almıştır.

1.6. Türkiye'de Amerikan Kolejleri

Tanzimat Fermanı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nde, Amerikan misyoner teşkilatları tarafından, devlet denetimi ve kanunları dışında okullar açılmaya başlanmış, bu okullar varlıklarını I. Dünya Savaşı sonrasında da devam ettirmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan kısa bir süre sonra eğitim öğretimi düzenlemek amacıyla hazırladığı Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim öğretimi, dini esaslardan arındırmak ve laik eğitim ilkelerini uygulamak istemiştir. Yeni eğitim kanunun uygulanması, Türkiye'de devlet ya da vakıflar idaresinde Türk maarifine bağlı okulların yanında yabancı okulları da kapsıyordu. Cumhuriyet, Osmanlı Devleti'nden büyük çoğunluğu Amerikalı misyonerler tarafından kurulan yabancı okulları da devralmıştı. Bu okullarındaki Hristiyan azizlerinin resimleri ve haç işaretleri gibi dini sembollerin kaldırılması ve dini propaganda yapmasının yasaklanmasına ilişkin hükümet genelgesi, ABD ile Türkiye arasında krize neden olacaktır. Yabancı okullarının açılmasının gerekçeleri arasında, din motivasyon önemli bir yer tuttuğundan yabancı okullar bu genelgeye karşı direnç göstermişlerdir (Başgöz, 2010, s. 11; Bulut, 2020, s. 154).

Türkiye'deki Amerikan okulları içerisinde, İstanbul'da eğitim veren Robert Koleji, Arnavutköy Amerikan Kız Koleji ve Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nin öğrenci sayısı ve etkinliği bakımından özel bir yeri vardır. İstanbul'da Osmanlı modernleşme döneminde, ABD'li Misyoner Cyrus Hamlin tarafından kurulan Kolej, 1840-1923 arasında, Osmanlı coğrafyasında Amerikan kültürünün yayılması, ABD'nin Orta Doğu'da yerel ortaklar bulması ve ABD'nin bölge ticaretinde payının artmasına büyük katkı sağlamıştır (Hamlin, 2017). Rumeli Hisarı'nın yapıldığı taşlar ile hisarın yanına inşa edilen Robert Koleji, 150 yıllık tarihinde Türk-Amerikan ilişkilerinin kuruluşu ve gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Türkiye'nin Birleşmiş Milletler ve NATO gibi milletlerarası organizasyonlara kabul edilmesi, Cumhuriyetin kuruluşu, Türkiye'de kadın haklarının kurumsallaşmasında bu okulun önemli katkıları olmuştur. Başlangıçta Cyrus Hamlin tarafından Osmanlı tebaası Hristiyan çocukların eğitimi için kurulan Robert Koleji'nin eğitim programında, dini eğitimin önemli bir yeri bulunmaktadır (Akaş, 2017, s. 9).

Robert Koleji hem Türkiye'de Amerikan nüfuzunun gelişmesine ve yerleşmesine hizmet etmiş hem de Türkiye'nin ABD'de tanınmasına ve Türk lobisi oluşmasına kaynaklık sağlamıştır. Robert Koleji mensupları, kriz dönemleri de dahil olmak üzere Türkiye-ABD ilişkilerinde kolaylaştırıcı ve iyileştirici rol oynamışlardır (Akaş, 2017, s. 10). Diğer yandan Robert Koleji mezunlarının millî kültüre yabancılaştıkları görüşü, Türk

kamuoyunda yaygındır. Bu yaklaşımı savunan çalışmalar, hikâye ve romanlar yazılmıştır. Amerikan kolejlerinde okuyan öğrencilerin, kültürel kimliğini kaybettikleri, Türk milletine yabancılaştıkları, Amerikan taklitçisi oldukları, kişiliksiz *birer birey* oldukları eleştirileri ile yüzleşmişlerdir. Diğer yandan Türkiye'deki Amerikan kolejlerinde eğitim almak varlıklı ailelerin çocuklarının erişebileceği bir imkân olmuştur. Varlıklı ailelerin çocuklarının seküler/modern yaşamı muhafazakâr kitlelerin olumsuz yaklaşımının sebepleri arasında görülebilir (Tek, 2002, s. 9). Robert Koleji bünyesinde kurulan mühendislik fakültesinden II. Dünya Savaşı sonrasında mezun olan 85 öğrencinin 52'si Türk Silahlı Kuvvetleri mensubuydu (Erken, 2020, s. 100). Savaştan sonra Robert Koleji mezunları, siyaset sahnesinde yükselmeye başladılar. Kasım Gülek, Fuat Necati Çobanoğlu, Şekip Engineri, Mihri Pektaş ve Mebrure Gönenç bu dönemde milletvekili olan Robert Kolej ve Amerikan Kız Koleji mezunlarıydı (Akaş, 2017, s. 391). Daha sonraki yıllarda Robert Koleji, Türkiye'ye bir Cumhurbaşkanı, 3 başbakan, 14 bakan ve sayısız bürokrat yetiştirmiştir. 1934 yılı Robert Koleji mezunu Fahri Korutürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin 6. Cumhurbaşkanı olmuştur. Naim Talu, Bülent Ecevit ve Tansu Çiller Türk siyasetinin Robert Koleji eğitimli başbakanlarıdır (Akaş, 2017, s. 489; Robert College Records, 1858-1986, 2007). Türk siyaset ve kültür hayatında etkili olan Robert Koleji mezunlarının bu başarılarında sadece mezun oldukları okul etkili olmamıştır. Robert Koleji öğrencilerinin aile kökenleri, sosyo-ekonomik sınıfları ile eğitimlerinin bileşkesi böyle bir sonucu ortaya çıkarmıştır. Siyasetin yanında Amerikan kolejlerinden mezun olanlar, kamu ve özel sektörde eğitim, ticaret, sanat, millî savunma ve tarım gibi tüm alanlarda iyi eğitimleri ile etkili oldular. Cem Akaş'a göre *Kolejin Türk mezunları her zaman okullarına sadık kaldılar* ve Amerikan yaşam tarzı ile Amerikan kurumlarına sevgi beslediler. Kolej mezunları, Türkiye-ABD ilişkilerini güçlendirmiştir (Akaş, 2017, s. 418).

İstanbul Amerikan kız kolejleri, İstanbul'un elit ailelerinin kızlarına Müslüman Türk kadınının geleneksel rollerinin dışında, modern yaşama uyum sağlayacak bir eğitim veriyordu. Bu okullardan mezun Türk kadınları, modern Türkiye'nin çeşitli alanlarda ilkleri olmayı başarmışlardır. Okul mezunlarından Gülistan İsmet Tevfik öğretmenlik yapmış, Türkçe kadın dergilerinde makaleler yazmış, kızı Nuri Nisa Asım'ı da Amerikan kız kolejine göndermiştir. Millî Mücadele döneminin Hariciye Vekili Yusuf Kemal Tengirşek'in eşi Nazlı Halid Tengirşek, Arnavutköy Amerikan Kız Koleji mezunudur. Halide Edip ve kız kardeşleri Belkıs Edip (Boyar) ve Nigâr Edip (Saip) öğretmenlik, çevirmenlik, okul müdürlüğü görevlerinde bulunmuş Türkiye'de modern kadın imajının güçlü figürleridir. Amerikan kız koleji mezunlarının, mezun oldukları okulda öğretmenlik yapmaları yaygın bir uygulamadır. Varnık Dural, Mihri Beha Pektaş, Nesteren Sadır Aygen ve Semiha Sadık Rebah bu uygulamanın örneklerinden birkaçıdır. Amerika'da doktora yapan ilk Türk kadını olan Sahire Çilli, ilk kadın noter Belkıs Elbi, ilk kadın banka müdürü Hatice Erdilek, ilk kadın Milletvekili Mihri Pektaş, Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Müdürlerinden Vedide Beha, İşçi Partisi Genel Başkanlarından Behice Sadır Boran, Arnavutköy Amerikan Kız Koleji mezunudur (Acun, 2015, s. 417-442; Robert College Records, 1858-1986, 2007). İstanbul'da Amerikan kolejlerinden mezun olan isimler, elbette bunlarla sınırlı değildir. 1968 yılı istatistiklerine göre, yaşamın

her alanında görev alan 1356 Türk öğrenci yetiştiren okulun mezunlarından 125'i öğretmendir. Yine mezunlar arasında 7 profesör, 4 doçent yetişmiş, 1940 yılından sonra Halide Edip Hanım İstanbul Üniversitesi yabancı diller bölümünün kuruculuğunu ve yöneticiliğini yapmıştır (Robert College Records, 1858-1986, 2007).

Cumhuriyet Döneminde varlığını koruyarak eğitime devam eden Robert Koleji, 1923-1970 döneminde Millî Eğitim Bakanlığının denetleme girişimleri ve düzenlemelerine karşın bakanlık nizamnamelerine rağmen kendi eğitim politikasını sürdürmüştür. Türkiye Cumhuriyeti bu uygulamalara karşı alınması gereken tedbirleri uluslararası kamuoyu nedeni ile alamamıştır (Safa, 2022, s. 139). 1950 yılından itibaren Türkiye'de uygulanmaya başlayan Fulbright Programı Vakfı eğitim bursları, ekonomik zorluklar yaşayan Amerikan kolejlerine destek sağladı. Okulda görevli 5 öğretim üyesinin giderleri Fulbright Vakfı tarafından finanse edildi (Akaş, 2017, s. 41). Robert Koleji, 1971 yılında Boğaziçi Üniversitesi'ne dönüştürüldü. Arnavutköy Amerikan Kız Koleji ile Robert Koleji ortaöğretim kısmı birleştirilerek Özel İstanbul Amerikan Robert Lisesi kuruldu (Akyüz, 2001, s. 341).

Sol, sosyalist ve devrimci öğretmenlerin örgütlendiği Türkiye Öğretmenler Sendikası tarafından 4-8 Eylül 1968 tarihleri arasında Ankara'da düzenlenen Devrimci Eğitim Şûrası'nda, Türkiye'de özel ve yabancı okulların kapatılması istenmiştir (Altunya, 2015, s. 151). Kendilerini devrimci öğretmenler olarak isimlendiren Türkiye Öğretmenler Sendikasının bu talebinin, devlet nezdinde karşılık görmediği anlaşılmaktadır. Türkiye'de Amerikan koleji kurmak, başlangıçta bağış ile finanse edilmesine karşın, kısa vadede öğrenci talebi ile gelirlerin artması, orta ve uzun vadede ise, mezunların ilişki ağları ile ABD'li şirketlerin ticaretlerinin gelişmesi sayesinde kârlı bir yatırım olarak da görülmektedir (Şener, 2022, s. 103).

1.7. Maarif Kolejleri

1955 yılından sonra orta öğretimde gerçekleştirilen önemli yeniliklerden birisi de Maarif Kolejleri projesidir. Devlet okullarının yabancı dil eğitiminin gelişmesi, ABD ile artan ilişkileri sürdürecek eleman ihtiyacının karşılanması, NATO'ya yabancı dil bilen eleman yetiştirmek, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne öğrenci hazırlamak amaçları ile açılan Maarif Kolejleri, Türkiye ile ABD eğitim ilişkileri ve Türk eğitim sisteminde ABD etkisinin önemli araçlarından birisi olarak değerlendirilmektedir (Gündüz, 2019, s. 92). Maarif Kolejlerinin açılması, Türk çocuklarının yabancı okullara gitmesinin engellenmesi amacına yönelik olarak da değerlendirilmiştir. 24 Şubat 1955 tarihli ve 6483 sayılı kanun ile Eskişehir, İzmir, Samsun, Konya, Diyarbakır ve İstanbul'da açılan maarif kolejleri, dönem basınında lisan lisesi ve Amerikan koleji olarak isimlendirilmiştir. 1970 yılında Bursa, Erzurum, Ankara ve Adana'ya da maarif koleji açılarak okulların sayısı 10'a çıkarılmıştır. Okullarda Matematik, Fizik, Kimya ve Biyoloji dersleri, İngilizce okutulmaktaydı. Bu dersler, ilk yıllarda İngiltere'den davet edilen öğretmenler tarafından verilmiş, 1956 yılından sonra ise Fulbright Burs Programı ya da Barış Müfrezeleri/Gönüllüleri (Peace Corps) ile Türkiye'ye gelen Amerikalı öğretmenler görev yapmıştır (Taranoğlu, 2005, s. 61-75; Gündüz, 2017, s. 22; BCA, 030-18-01-186-27-20, 1960). Maarif koleji öğrencileri arasında yapılan yarışmada başarılı olanlar, Amerika'nın diğer

toplumları kendi yaşayış ve dünya görüşüne yakınlaştırmasını hedefleyen American Field Service (AFS) programı ile bir yıl eğitim için ABD'ye götürülmüşlerdir. Bu okullarda görev yapan ABD'li eğitimcilere teşekkür eden Bakan Celal Yardımcı, okulların açılışlarına katılarak kolejlere verdiği önemi göstermiş ve maarif kolejlerinde Türk milletinin, medeni dünyaya yönünü çevirdiğini ve dünya kültüründen nasibini alacağını ifade etmiştir (Gündüz, 2019, s. 94). Maarif koleji mezunu öğrencilerin batı kültürünü tanıma ve yakınlıklarına karşın okulun tüm mezunlarının AFS programının hedeflerinde öngörülen yaklaşıma sahip olmadıkları da bir gerçektir. Mezun öğrenciler arasında, Amerikalı öğretmenlerin Batı kültürünü benimsetici yaklaşımlarına karşın Türk millî kültürünü güçlü bir damar olarak sürdürenler de çıkmıştır (Taranoğlu, 2005). Maarif Kolejleri, Demokrat Parti iktidarı döneminin Batı Bloku'na entegrasyon ve ABD ile tam ittifak sürecinin uygulamalarından birisi olarak, Türk ortaöğretimin politikaları geleceğinin belirlenmesine katkı sağlayan kurumlardan birisidir.

1.8. Barış Kıtaları (Gönüllüleri)

II. Dünya Savaşı ile iki kutba ayrılan dünya siyasetinde, Batı Bloku'nun lideri olarak benimsenen ABD, soğuk savaş döneminde Marshall Planı, Barış İçin Gıda Programı gibi projelerle Sovyet yayılmasını engellemeyi ve kendi hegemonyasını kurmayı amaçlamıştır. Dünya hakimiyeti kurmanın sadece askerî güç ile mümkün olmadığını değerlendiren ABD, dünyada olumlu Amerika imajı oluşturmak amacıyla müttefiki olan ülkelerde Barış Müfrezeleri/Gönüllüleri (Peace Corps) adı verilen bir program başlatmıştır. Türkiye'nin de dahil olduğu bu program, tüm masrafları ABD tarafından karşılanmak üzere eğitim, sağlık, tarım, hayvancılık, bayındırlık vb. alanlarda Amerikalı görevlilerin barış, kalkınma ve daha yaşanabilir bir dünya için çalışmalarını öngörüyordu. Barış Kıtaları olarak da Türkçeye çevrilen ve ABD'nin dünyada olumlu bir imaj oluşturmasını hedefleyen bu çalışma, 22 Eylül 1961 tarihinde 35. ABD Başkanı John F. Kennedy (1917-1963), himayesinde başlatılmıştır (Gündüz, 2018, s. 313). Barış Kıtaları projesi, Amerika'nın genelde eski dünya kıtaları özelde ise Orta Doğu'da ticari çıkarlarını güçlendirmek için iyi Amerikan imajı oluşturma hedefi bakımından XIX. yüzyılda başlatılan misyoner hareketlerine benzetilmektedir (Parlak, 2015, s. 296). *İyi Amerikalılar*, dünyanın geri kalanına Amerikan mucizesinin oluşturduğu dünya cennetini öğretecekler ve bu öğreti, ABD hegemonyasını daha güçlü yapacaktı (Baudrillard, 2018, s. 19).

Barış Kıtaları kapsamında görev yapanların %40'ı eğitim alanında çalışmışlardır. Başkan Kennedy tarafından askeri gücün alternatifi olarak, ABD'nin dünyada sevdirilmesini amacıyla kurulan Barış Kıtaları, aralarında farklı düşüncelere sahip olanlar bulunmakla birlikte çoğunlukla, Amerikan Merkezi Haber Alma Teşkilatı (CIA) ile de yakın ilişki içerisinde çalışmışlardır (Gündüz, 2018, s. 314).

Türkiye ile ABD arasında 4 Nisan 1965 tarihinde yapılan anlaşma ile Barış Kıtaları'nın Türkiye'deki faaliyetleri başlamıştır. Türkiye'de ABD'den gelen ve kendilerine öğretmen olarak görev verilen kişiler, çoğunlukla İngilizce öğretmeni olmak üzere okullarda görev yapmışlardır. Barış Kıtası görevlisi öğretmenlerin, görev yaptığı okulların başında Maarif Kolejleri gelmektedir. Türkiye'ye gelmeden ülkelerinde kısa süreli oryantasyon ve Türkçe eğitimi alan Amerikalılar, öğretmenlik dışındaki görevlerinde özellikle köylerde halkla

iletişimde başarılı olamadıklarından bir yıl içerisinde sayıları azaltılmıştır. Türkiye'ye, 1962-1972 yılları arasında 2101 Barış Kıtası görevlisi gelmiştir. Görevli sayısının 1968 yılında en yüksek rakama ulaştığı, daha sonra hızla azaldığı anlaşılmaktadır. Barış Kıtası görevlilerinin %67'si, İngilizce öğretmeni olarak görev yapmıştır (Gündüz, 2018, s. 316). Okullarda formal derslerin yanında, Türk öğretmenlere de İngilizce kursları vermişlerdir. Bu öğretmenlerin, Türkiye'nin farklı bölgelerinde fotoğraflama ve bilgi toplama faaliyetleri yaptıkları, çoğunlukla öğretmen eğitimi almamış oldukları için öğretmenlikte başarılı olamadıkları değerlendirmeleri yapılmıştır. Türkiye'de Barış Kıtaları Müdürü Ross Pritchard, *göreviniz her şeyden önce öğreteceğiniz dilin mensup olduğu kültürü sevdirmektir* cümlesi, programın açık amacını ifade etmektedir (Gündüz, 2018, s. 318; Akbaş, 2006, s. 91).

Türkiye'de vali ve kaymakamların gözetiminde, halk eğitim merkezleri ile maarif kolejlerinde öğretmenlik yapan Barış Kıtaları görevlilerinden, Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) ve Hacettepe Üniversitesinde okutman olarak da görevlendirilenler olmuştur. 25 Kasım 1969 tarihinde Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Fehmi Yavuz, Barış Kıtası görevlisi İngilizce öğretmen ve okutmanlarının, kültür emperyalizmi yaptıkları ve başarılı Türk öğrencileri ABD'ye eğitim için yönlendirdiklerini, bu faaliyetleri ile de Türkiye'nin çıkarlarına zarar verdiklerini ifade eden bir rapor yayınlandı. Bu raporun da etkisiyle Barış Kıtaları'na karşı muhalefet daha yüksek sesle dillendirilmeye başladı. Öğretmen ve öğrenciler, Barış Kıtası görevlisi ABD'li öğretmenleri protesto etmeye başladılar. Bu protestolara katılan, Kadıköy Maarif Koleji'nin 5 öğrencisi, okuldan atıldı (Yüceer, 2017, s. 27). Fehmi Yavuz, Türk milletinin ihtiyaçlarının yerinde görülmesi ve değerlendirilmesi gerekirken, Barış Kıtaları projesi ile Ankara'dan değil Washington'dan değerlendirilmek ve ABD başkentinden çözülmek istendiğini tespit etmektedir. (Parlak, 2015, s. 295).

Konya Maarif Koleji'nde görevli Barış Kıtası öğretmenlerinin, açık istihbarat görevlisi gibi çalıştıkları, okulda öğretmen olarak görev yapmalarına karşın öğretmenlik formasyonuna sahip olmadıkları, öğrenciler ile yakından ilgilendikleri, öğrencileri toplu olarak evlerine davet edip filim izlettikleri ve kutu kola ikram ettiklerine ilişkin aktarımlar bulunmaktadır (Taranoğlu, 2005, s. 118; Yüceer, 2017, s. 27). Barış Kıtası görevlisi öğretmenler üzerinde, okul yönetimlerinin denetim yetkisinin olmaması, bu görevlilerin doğrudan bakanlığa bağlı olması, ayrıca çoğunlukla öğretmenlik formasyonuna sahip olmamaları nedeniyle, Barış Kıtası görevlisi öğretmenlerle okul yönetimleri arasında çatışmalar yaşanmıştır (Gündüz, 2018, s. 332).

Dönemin Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem'in Barış Kıtalarını, insanlık ideali için kendi memleketlerinden uzakta Türkiye'nin kalkınması için hizmet eden fedakâr insanlar olarak değerlendirmesine ve öğrencilere büyük hizmetler yaptıklarını düşünmesine karşın, Barış Kıtaları projesi, Türk eğitim sistemine etki edecek nitelikte bir proje olarak görülmemektedir (Gündüz, 2018, s. 325). Kıbrıs sorunu sırasında, Türkiye ile ABD arasındaki siyasi krizin de etkisiyle, proje sonlandırılmıştır. Ancak bu proje, eş zamanlı olarak sürdürülen ICA ve Fulbright Programı ile bir bütünlük oluşturmaktadır. Savaşların, öncelikle cephe gerisinde kazanıldığı veya kaybedildiği, savaşın topyekûn

bir mücadele olduğu unutulmamalıdır. Yumuşak güç unsularının, masum ve ideolojik arka planlardan yoksun olması mümkün değildir (Hanson, 2003, s. 309). Barış Kıtaları projesi, ABD'nin eğitim, sağlık ve teknik hizmetler yoluyla gerçekleştirmek istediği yumuşak güç uygulamalarının aparatlarından birisi olarak anlaşılmaktadır.

2. ABD-Türkiye Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırması

Türkiye Cumhuriyeti eğitim politikalarında ABD etkisini değerlendirilirken, iki ülkenin eğitim sistemlerini karşılaştırmak yararlı olacaktır. Türkiye devlet örgütlenmesi, jeopolitik koşuları ve sosyal yapısı bakımından ABD'den farklı bir ülkedir. Öncelikle ABD'nin federal devlet yapısı nedeniyle, eğitim düzenlemelerinde eyaletler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Eyaletler, eğitim sistemi ve uygulamaları konusunda merkezi hükümetten farklı kararlar alabilmektedir. Bu nedenle bir bütün olarak ABD eğitim sisteminden söz etmek mümkün gözükmemektedir. Ülke bütününde, ortak uygulama ve birliktelikler olmakla birlikte, federatif yapıda eğitimin sorumluluğunu, eyaletler ve yerel yönetimler üstlenmektedir (Ersoy, 1974, s. 10; Berktin, 1961, s. 115; Bok, 2022). Türkiye'de ise, üniter devlet yapısının bir sonucu olarak eğitimin sorumluğu hükümete aittir. Ülkenin tüm okulları program, müfredat, eğitimin amaçları, kademeler arası geçiş vb. tüm unsurları ile birlik göstermektedir. Bölge ya da şehirler arasında yasa bakımından farklılık bulunmamaktadır. Türk eğitim siteminde amaç boyutunda ideoloji ve ulus inşası hedeflenirken, ABD eğitim sistemi, demokrasi ve bireyin özgürlüğünü amaçlamaktadır. Eğitim kurumlarının kademelendirilmesinde temel yaklaşım benzeşmektedir. Okul öncesi, ilkokul, ortaokul, ortaöğretim ve üniversite kademeleri, kabaca aynı olmakla birlikte ABD'de, eyaletler arasında kademelere ayrılan yıl ve özellikle yükseköğretimde merkezi bir koordinasyon kurumu olmaması dikkat çekmektedir. Türkiye'de, kademeler için ayrılan yıl ve ders çizelgeleri merkezi olarak belirlenmekte, yükseköğretimde merkezi yönetim birimi bulunmaktadır (Fidan, 2021, s. 129-134; Akyol, 1991). Türk eğitim sisteminde, XIX. yüzyıldan beri ABD'li uzmanların görev yapması, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı öğrencilerin ABD'de eğitim alması, Türk eğitim uzmanları ve akademisyenlerinin reform çalışmaları dönemlerinde ABD eğitim sistemini hem teorik hem de pratik olarak incelemelerine karşın iki ülkenin eğitim sisteminde benzerliklerin sınırlı olması, ülkelerin siyasi ve coğrafi farklılıkları, iki ülkenin kültür ve medeniyet kökenlerinin ayrılığı ve ABD eğitim uygulamalarının Türk devlet adamlarının prizmasından kırılarak uygulamaya konulmasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

CHP tek parti iktidarının son döneminde, Millî Eğitim Bakanı olarak görev yapan Hasan Tahsin Banguoğlu, bakanlıktan ayrıldıktan uzun bir süre sonra Süleyman Demirel'in kendisine eğitimde yapılması gerekenler hakkındaki bir sorusu üzerine, 31 Ocak 1968 yılında bir kitapçık kaleme almıştır. Kitapçıkta, Cumhuriyet dönemi eğitim politikaları ve uygulamalarına ilişkin görüşlerini açıklamıştır. Banguoğlu, Atatürk'ten sonra eğitimde milliyetçi olmayan maddeci bir görüşün hâkim olduğunu ve Türk eğitim sisteminin *Amerikanizme* uyarak keyfiyet buhranına sürüklendiğini ifa etmiştir (Banguoğlu, 1970, s. 7; Dere, 2012, s. 53).

Sonuç

II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa devrimlerinin birikimi üzerine liberal politikalarla inşa edilen ve her şeyin en büyüğü, en güçlüsünü kurmayı ve kurulanın tek sahibi olmayı değer olarak benimseyen ABD kültürü, dünyanın geri kalanına eğitim yoluyla ihraç edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalardan nasibini alan ülkelerden birisi de Türkiye'dir. Diğer yandan çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmayı amaçlayan Türkiye, bu hedefini gerçekleştirmenin yolunun eğitim kurumlarını modernleştirmekten geçtiğini öngörmüştür. Türkiye, eğitim politikalarını yeniden düzenleme çalışmalarında Batılı eğitim uzmanlarından destek almıştır. 1939 yılından sonra, yurt dışından davet edilen eğitim uzmanlarının büyük çoğunluğunu, Amerikalı eğitim uzmanları oluşturmuştur. ABD, siyasi hegemonyasını genişletmek için dünyanın diğer ülkelerinden zeki öğrencileri Amerikan okullarında okutmayı hedeflemiştir. Bu amaçla kurulan Amerikan eğitim vakıfları, dünyanın geri kalanındaki zeki öğrencilerin ABD'de eğitim almasını mali ve sosyal yönden desteklemiştir.

Türk öğrencilerin, finansmanı ABD vakıfları tarafından karşılanmak üzere Amerikan üniversitelerinde eğitim alması hem Washington hem de Ankara tarafından desteklenmiştir. Türkiye kamuoyunda yurt dışında eğitim almak, bir prestij meselesi olarak görülmüştür. Yurt dışında eğitim alan her öğrencinin, bu eğitimin ifade edilen hedeflerine uygun sonuçlar ürettiğini ifade etmek mümkün değildir. Örneğin Amerikan vakıfları bursları ile eğitim alan Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit'in Türk siyasetinde etkili olduğu 1970'li yıllarda uluslararası konjonktür, Kıbrıs ve afyon ekim yasağı gibi krizler, Türkiye-ABD ilişkilerinde kırılmalara yol açmıştır. Ancak iki ülke arasındaki eğitim ve kültür iş birliği süreçleri, bu krizlerden çok az etkilenmiştir. Eğitim vakıflarının devlet dışı organizasyonlar olmaları ve Türkiye'deki partnerlerinin de kamu politikaları dışında kalarak iş birliğini sürdürmeleri, vakıfların eğitim çalışmalarını kolaylaştırmıştır. Türk kamu ve özel sektör bürokrasisinde ABD kültürü ve düşüncesine uyum sağlayan yöneticiler ise, iş birliğinin sürdürülmesinde kolaylaştırıcı etken olmuşlardır. Bu kişilerin okul arkadaşlıklarıyla, ABD ve diğer ülkelerde kurdukları ağlar, Türkiye'nin uluslararası siyasetinde de etkili olmuştur.

Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarına ABD etkisi, tek taraflı bir süreç olmayıp iki devletin ve Türk toplumunun talebi ve beklentisi ekseninde gelişmiştir. Amerikan vakıflarının eğitim bağış ve bursları, yararlanıcı ülkelere Amerikan sermayesinin girişini kolaylaştıran toplum mühendisliğinin bir unsuru olarak da değerlendirilmelidir. Diğer bir ifade ile eğitim destekleri, ticari faaliyetleri kolaylaştırıcı bir işleve sahip olmuştur. Amerikan hayırseverliği, ABD kültürünün aktarılmasında İngilizce dil eğitimini teşvik etmiştir. Türk akademisyen, edebiyatçı ve sanatçıları, II. Dünya Savaşı sonrasında bilgi ve görgülerine artırmak amacıyla Batı Avrupa yerine ABD ziyaretlerini tercih etmişlerdir. Böylece Türkiye'de Amerikan tarzı modernleşmenin benimsenmesi kolaylaşmıştır.

Türk kamuoyunda bina, park, tesis gibi fiziki projelerin yapımında büyük, en büyük, devasa gibi hacim göstergeleri, övünç kaynağı olarak gösterilmektedir. Kendisinden eğitim alanında yapılan çalışmalar hakkında bilgi istenen ilgililer, inşa edilen okul ve derslik sayısını, bu dersliklerde eğitim veren eğitimci ve eğitim alan öğrenci sayılarını,

öncelikle ifade etmektedirler. Nitelik yerine niceliği öncelemek, Türk eğitim felsefesine ABD etkisinin yansımalarından birisidir. Eğitim için fizikî ortamların oluşturulması ve teknolojik imkanların geliştirilmesi elbette önemlidir. Ancak fizikî ortamın geliştirilmesi ve teknolojinin eğitim ortamlarına entegre edilmesi, eğitimin aracı olması gereken unsurların amaç haline getirilmesi, öğrencilerin ilim ve hikmeti öğrenmelerinin önünde engel oluşturmaktadır.

Üçüncü Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın, ABD ziyareti sırasında ifade ettiği Türkiye'yi *küçük Amerika*'ya çevirme hedefi, eğitim vakıflarının çalışmaları, ABD'li uzmanların önerileri ve Türk eğitimcilerin yaklaşımlarıyla Amerikan kültürü başarıya ulaşmış gözükmektedir. Türkiye'de iyi okul tanımlamasına yükseköğretimde Boğaziçi Üniversitesi, ortaöğretimde ise Robert Koleji'nin ölçüt ve örnek olarak gösterilmesi, Türk eğitim sisteminde Amerikan etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Öğrenci, öğretmen ve öğretim üyesi değişim programları, Amerikalı eğitim uzmanı ve akademisyenlerin danışmanlığında kurulan öğretim kurumları, millî eğitim şûralarındaki Amerikalı uzmanlar ve akademik yayınların katkıları, Amerikan vakıflarının eğitim kurumlarına sağladığı eğitim materyali ve finans destekleri, Cumhuriyet devri eğitim politikalarında Amerikan eğitim felsefesinin güçlenmesine katkı sağlamıştır.

Kaynakça

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030-18-01-186-27-20. (1960); BCA, 180-9-0-0/32-171-1/1-4. (1922); BCA, 30-10-0-0/142-13-20/1-3. (1939); BCA, 30-18-1-2/140-75-15. (1955); BCA, 30-18-2-2-144-72-4. (1956, 8 31); BCA, 030-18-01-186-27-20. (1960); BCA, 180-9-0-0/32-171-1/1-4. (1922); BCA, 30-10-0-0/142-13-20/1-3. (1939); BCA, 30-18-1-2/140-75-15. (1955); BCA, 30-18-2-2-144-72-4. (1956, 8 31).

----------. (1946). Resmi Gazete, 18 Haziran 1946, S. 6336.

----------. (1946). Resmi Gazete, 25 Mayıs 1946. *(S. 6316)*.

----------. (1950). Resmi Gazete, 18 Mart 1950, S. 7460.

---------. (1963). *The Papers of President John F. Kennedy.* John F. Kennedy and Foreign Affairs, 1961-1963, Cultural and Social Activities.

----------. (1965). *The Ford Foundation Annual Report.*

----------. (1981). *Onuncu Eğitim Şurası Raporu.* Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

----------. (1990). *Altıncı Maarif Şûrası Raporu.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

----------. (1990). *Beşinci Millî Eğitim Şûrası Raporu.* Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

----------. (1990). *Dördüncü Millî Eğitim Şûrası Raporu.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

----------. (1990). *İkinci Maarif Şûrası Raporu.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

----------. (1990). *Sekizinci Millî Eğitim Şûrası Raporı.* Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

----------. (1990). *Üçüncü Millî Eğitim Şûrası Raporu.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

----------. (1990). *Yedinci Maarif Şûrası Raporu.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

----------. (1991). *Dokuzuncu Millî Eğitim Şûrası Raporu.* İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

----------. (1991). *Onbirinci Milî Eğitim Şûrası Raporu.* İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

----------. (2007). *Robert College Records, 1858-1986.* Columbia University Library.

----------. (2016). The Policies of the J. William Fulbright Foreign Scholarship Board. *Bureau of Educational and Cultural.*

----------. (2017). *Evaluation Report.* Evaluation of the Fulbright Foreign Student Program: Impact on From Lab to Market Seminar STEM Participants. Washington: ureau of Educational and Cultural Affairs U.S. Department of State.

(2002, Eylül 4). www.yenisafak.com: https://www.yenisafak.com/gundem/cemin-kizina-eisenhower-vakfindan-burs-2670793 adresinden alındı

(2023, 01 26). 2023 tarihinde https://www.fordfoundation.org/. adresinden alındı

(2023, Ocak 24). 2023 tarihinde https://www.efworld.org/. adresinden alındı

(2023, 01 26). 2023 tarihinde https://www.rockefellerfoundation.org. adresinden alındı

Acun, F. (2015). Arnavutköy Amerikan Kız Koleji Mezunları ve Meşhurları. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*(22), s. 417-442.

Adıvar, H. E. (2009). *Türkiye'de Şark-Garp ve Amerikan Tesirleri.* İstanbul: Can Yayınları.

Akaş, C. (2017). *Tepedeki Okul.* İstanbul: NMC Televizyonculuk ve Reklamcılık A.Ş,.

Akbaş, O. (2006). Amerikan Gönüllü Kuruluşları: Barış Gönüllülerinin Dünyada ve Türkiye'deki Çalışmaları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 4*(1), s. 85-99.

Akyol, A. (1991). *Amerikan Eğitim Sistemi Üzerine Bir İnceleme.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Akyüz, Y. (2001). *Türk Eğitim Tarihi* (8 b.). İstanbul: Alfa Yayınları.

Altunya, N. (2015). *Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmesi.* Ankara: Eğitim-İş Kültür Yayınları.

Armaoğlu, F. (2017). *Türk Amerikan İlişkileri 1919-1997.* İstanbul: Kronik Kitap.

Ataç, K. K. (2016). *Dwıght D. Eısenhower'ın Birinci Başkanlık Döneminde Amerika Birleşik Devletleri-Türkiye İlişkileri 1953-1957.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ayışığı, M. (2004). *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Banguoğlu, T. (1970). *Milli Eğitim Planı Üzerine Bir Muhtıra.* Ankara: TBMM Kütüphanesi.

Başgöz, İ. (2010). Cumhuriyetin ilk Yıllarında Türkiye'de Eğitimin Genel Görünümü. M. A. Parlak (Dü.), *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu* içinde (s. 7-17). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Baudrillard, J. (2018). *Amerika* (4 b.). (Y. Avunç, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Berkes, N. (2002). *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (18 b.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Berktin, C. T. (1961). *Eğitim Teşkilatı ve Felsefesiyle Amerika.* Ankara: Ajans Türk Matbaası.

Birinci, N. (2010). Açılış Konuşması. M. A. Parlak (Dü.), *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu* içinde (s. 1-7). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Bok, D. (2022). *Amerika'da Yükseköğretim.* (H. E. Yakar, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.

Bulut, S. (2020). *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938).* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Çalışlar, İ. (2010). *Halide Edip-Biyografisine Sığmayan Kadın.* İstanbul: Everest Yayınları.

Çelik, H. İ. (2021). *Türkiye-ABD İlişkilerinin Eğitim Boyutu ve Fulbright Progamı.* Ankara: Nobel Yayınları.

Demirci, M. (2020). Yurt Dışı Eğitim ve Mezuniyet Sonrası Yerleşim Tercihleri: Amerika Birleşik Devletleri'nde Eğitim Alan T.C. Vatandaşlarının Bir Analizi. *Yüksek Öğretim ve Bilim Dergisi*, s. 404-413.

Dere, İ. (2012). *Hasan Tahsin Banguoğlu'nun Mili Eğitim Bakanığı Dönemi.* İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Dickerman, W. (1956). *Türkiye'de Halk Eğitimi Hakkında Rapor.* Ankara: Maarif Vekaleti Yayınları.

Dilek, M. S. (2010). ABD Başkanı Dwight David Eisenhower'in (İKE) Aralık 1959'da Türkiye Ziyareti. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*(46), s. 295-332.

Ekizceli, A. (2006). *Yabancı Uzmanların Türk Eğitim Sistemi Hakkında Verdikleri Raporlar (1924-1960) Üzerine Bir Analiz.* Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ergin, O. (1977). *Türk Maarif Tarihi* (Cilt V). İstanbul: Eser Matbaası.

Ergün, M. (1996). *İkinci Meşrûtiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914).* Ankara: Ocak Yayınları.

Erken, A. (2015). The Rockefeller Foundation John Marshall. *Dîvân Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi, XX*(38), s. 113-144.

Erken, A. (2020). *Amerika ve Modern Türkiye'nin Oluşumu.* (E. Kılıç, Çev.) Vakıfbank Kültür Yayınları.

Ersoy, S. (1974). *Amerika'da Yüksek Öğrenim İçin El Kitabı.* Ankara: Fulbright Eğitim Komisyonu.

Fidan, T. (2021). Amerika Birleşik Devletleri Eğitim Sistemi. A. Balcı (Dü.) içinde, *Karşılaştırmalı Eğitim Sistemleri* (s. 111-136). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Fulbright, J. W. (1966). *The Arrogance Of Power.* New York: Random House.

Gagnon, F. (2019). J. William Fubright on the US Senate Foreign Relations Committe. A. Brogi, S.-S. Giles, & D. J. Snyder içinde, *The Legacy of J. William Fulbright Policy, Power, and Ideology.* The University Press of Kentucky.

Gündüz, M. (2017). *Türkiye'de Yabancı Dil İle Eğitim Yapan Resmi Ortaöğretim Kurumları: Maarif Kolejleri.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü,.

Gündüz, M. (2018). Türk Milli Eğitim Sisteminde Barış Gönüllüleri ve Faaliyetleri. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, XVII*(34), s. 311-336.

Gündüz, M. (2019). Milli Eğitim Bakanı Celal Yardımcı ve Eğitim Alalındaki Faaliyetleri. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*(35), s. 79-108.

Hamlin, C. (2017). *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür* (2 b.). (A. Aksu, Çev.) İstanbul: Dergâh Yayınları.

Hanson, V. D. (2003). *Batı Neden Kazandı?* (A. Çakıroğlu, Çev.) İstanbul: Aykırı Yayıncılık.

Hesapçıoğlu, M. (2010). Türkiye'de Cumhuriyet Devri Eğitim Hareketlerinin Dayanığı Felsefi Eğilimler. M. A. Parlak (Dü.), *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu* içinde (s. 53-59). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Kafadar, O. (2007). Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları. M. G. Tanıl Bora (Dü.) içinde, *Modernleşme ve Batıcılık* (Cilt III, s. 351-381). İstanbul: İletişim Yayınları.

Karpat, K. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi.* İstanbul: Timaş Yayınları.

Karpat, K. (2020). *Türk Siyasi Tarihi.* (C. Elitez, Çev.) İstanbul: Timaş Yayınları.

Kerimoğlu, Z. (2006). *1946-1960 Arası Uyulanan Eğitim Politikası.* İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kieser, H.-L. (2005). *Iskalanmış Barış.* İstanbul: İletişim Yayınları.

King, C. (2021). The Fulbright Paradox: Race and the Road to a New American Internationalism. *Foreign Affairs*, s. 92-106.

Lebovic, S. (2019). The Meaning of Educational Exchange. A. Brogi, S.-S. Giles, & D. J. Snyder içinde, *The Legacy of J. William Fulbright Policy, Power, and Ideology.* The University Press of Kentucky.

Mardin, Ş. (2018). *Türk Modernleşmesi* (26 b.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Marım, Y., & Sam, R. (2018). 1950-1960 Arası Amerikalı Uzman Raporları Bağlamında Türk Eğitim Sistemine Çizilen Yol Haritası. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*(30), s. 12-31.

Meyer, K. E. (1963). *Senator Fulbright.* New York: Macfadden Book.

Morris, I. (2014). *Dünyaya Neden Batı Hükmediyor (Şimdilik)* (3 b.). (G. Ç. Güven, Çev.) İstanbul: Alfa Yayınları.

Oba, A. E. (2021). *Diplomasi ve Tarih.* İstanbul: Kitabevi.

Öncü, A. (2007). Üniversite Reformu ve Batılılaşma. M. G. Tanıl Bora (Dü.) içinde, *Modernleşme ve Batıcılık* (Cilt III, s. 521-544). İstanbul: İletişim Yayınları.

Parlak, Z. (2015). Kendi Anılarında Türkiye'de Bulunan Amerikan Barış Gönüllülerin Yaşadıkları Değişim Süreci. *Kebikeç*(39), s. 291-314.

Rose, K. W. (2008). The Rockefeller Foundatıon's Fellowship Program In Turkey, 1925-1983. *The First Turks in America.* İstanbul: Yeditepe Üniversitesi.

Safa, P. (2022). *Eğitim, Gençlik, Üniversite* (17 b.). İstanbul: Ötüken Yayınları.

Safa, P. (2022-b). *Türk İnkılâbına Bakışlar* (15 b.). İstanbul: Ötüken Yayınları.

Said Paşa, K. (1328). *Hatırat* (Cilt I). Dersaadet: Sabah Matbaası.

Soran, V. (2010). *Türk Eğitim Sisteminde Amerikan Etkisi (1945-1960).* Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal.

Şener, S. (2022). *Türkiye'de Amerikan Etkisi.* Ankara: Anadolu Yayınları.

Taranoğlu, A. (2005). *Konya Maarif Kolejinden Meram Anadolu Lisesine Elli Yılın Öyküsü.* İstanbul: KMKD Yayınları.

Tek, M. F. (2002). *Pervaneler.* Kaknüs Yayınlar.

Topçu, N. (2019). *Türkiye'nin Maarif Davası* (34 b.). İstanbul: Dergah Yayınları.

Tunçkanat, H. (2019). *İkili Anlaşmaların İç Yüzü* (3 b.). İstanbul: Alaca Yayınları.

Turhan, M. (1980). *Garplılaşmanın Neresindeyiz?* İstanbul: Yağmur Yayınları.

Widmann, H. (2000). *Atatürk ve Üniversite Reformu.* (A. Kazancıgil, & S. Bozkurt, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Yüceer, S. (2017). Amerika Barış Kıtalarının Türkiye'de Kabul Edilmesi ve Meclisteki Yankıları. T. Korkmaz, & G. Bayraktar Durgun (Dü.), *I. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Kongresi* içinde (s. 25-39). Kosova: Gazi Üniversitesi.

Zürcher, E. J. (2000). *Modern Türkiye'nin Tarihi* (7 b.). (Y. S. Gönen, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.